ПЕРЕДМОВА

"Закордонні усмішки" ці писалося в санаторії Наш Eibenhot біля Берліна (червень — липень 1928 року). Автор цих усмішок здебільша писав їх, лежачи в ліжку та держачись за черево. Спостерігав і берлінське, і позаберлінське життя автор у ті "вільні" години свого закордонного життя, коли переходив од лікаря до клініки, від ліжка до кабінетів різних медичних маніпуляцій. І весь час йому тоді боліло. Спостереження, отже, поверхові. "Усмішки" (автор цього не заховує) подекуди вийшли кваснуваті, бо в народженні їх велику участь брала авторова дванадцятипала кишка, за що автор і приносить їй тут сердечну подяку.

Без причини й болячка не сяде.

Для поїздки за кордон, отже, виходить, треба мати причину.

Наукові командировки останніми часами загубили подекуди свою вагу.

Приходите ви, приміром, до будь-якої установи, що має аво командирувати вас за кордон, і говорите: — Удосконалитися мені б, знаєте, слід. Так у мене пішла наука, що без закордону, як без рук. Дайте мені командировку за кордон, так я, хай мене бог уб'є, за два тижні вам соціалістичне будівництво закінчу. Раз-два — і соціалізм!

Автор

ПОЇХАЛИ

Ну і, звичайно, витягаєте посвідку від тої установи, де ви працюєте, що вам спраздітаки командировка за кордон потрібна, як вода. Як повітря. Як нагрузка.

Тоді вам та установа каже:

— Да… Справдітаки ми бачимо, що командировка вам, безперечно, потрібна. Але. майте, товаришу, на увазі, що, як свідчать фахівці, жіночі панчохи радянського виробу, а також і черевики наші не гірші, як і закордонні. Беручи під увагу мито,(вони й не дорожчі. Потім: ви маєте право провезти тільки два костюми, так що, коли зважити вартість подорожі, мито, дорожнечу прожиття за кордоном, багато не виграєте… А ліцензій тепер не дають. Обмотувати себе жіночими панталонами та мережками незручно, бо попадете на кінофільм. Провезти валюту через Шепетівську митницю все одно не вдасться, бо митниця наскрізь бачить, хто везе валюту…

— Ах, так… Ну, тоді я подумаю…

— Подумайте…

* * *

Краща й поважніша причина для закордону — хвороба. З хворобою виїхати легше…

Тільки не робіть так, як одна знайома моя дама робила.

В лікарській комісії, куди вона звернулась по свідоцтво, що їй треба лікуватися за кордоном, вона впала в "непритомію", і коли їй дали понюхати нашатирного спирту, прокинулась і застогнала:

— Ох! Де це я? А що можна з собою везти з закордону? У вас, казали мені, є такий список. Ох! Ох!

І знову знепритомніла.

Так не робіть, — засиплетесь.

* * *

Найпевніше: щоб поїхати за кордон, бажаю вам придбати харрошу язву в шлунку. Круглу.

Як її придбати? Хай колись на дозвіллі розповімо. Харроша буде язва…

Ну, от у вас уже в руках закордонний паспорт. Всі вже про це знають.

— Їдете?

— Їду.

— Так ви, знаєте, мені перо автоматичне.

— Добре.

— Їдете?

— Їду.

— Так ви, може б, мені шляпу.

— Добре.

— Так ви б мені краваток штук зо три.

— Добре.

— Єх, які там іграшки для дітей. От би моєму Юркові велосипедика. Маринці — ведмедика. Тільки не маленького, а більшого. Там такі є волохаті.

— Їдеш?

— Їду.

— От добре. Ну й повезло. От послав же господь язву. Так ти ж там і нам щось таке. Блокнотів там. І ножиків. І олівців отих автоматичних. І шкарпеток.

— А жінка моя дуже просила светр і фільдекосових панчіх...

— Товариші! Може, кому рояль Шредерівський привезти? А може, автомобіль?

Сидячи у вагоні, ви дивитесь у блокнот і підраховуєте, скільки чого треба вам привезти зза кордону.

Підрахували: 13 шляп, 45 краваток, 23 пари черевиків, 110 пар жіночих панчіх, 87 автоматичних пер, 15 дюжин олівців, 5 велосипедів, 7 ведмедів...

Темніє у вас в очах і ви, дивлячись на зелені жита, уперто думаєте: "Ну добре! Обмотаюсь! Позатикаю дещо в черевики! Велосипеди здам у багаж! А куди я тих ведмедів позасовую?"

Дорога Шепетівська митнице! Коли я вилізу з вагона товщий удесятеро, як їхав за кордон, думай, будь ласка, що то я так поправився у німецькому санаторії. Коли в мене з ушей торчатиме по ведмедю, а з носа по шляпі, думай, що то мені лікарі приписали всі дірки на дорогу позатикати.

Ну, що ж я маю робити?! Я ж за кордон іду!

Їдемо.

— Так ви ж, товаришу, дивіться. Raucher — це для курців, а Nichtraucher — це для некурців.

— А який "другий клас"?

— Zweite Klasse! Так і кажіть на вокзалі!

— Кому казать?

— Та там, хто вас поспитає, тому і кажіть.

— Ага. Їх габе цвайтер кляссе. їх габе цвайтер. Їх габе цвайтер...[11]

— А на вокзалі дивіться, де написано "Ausgang", туди й виходите. "Аусганг" — значить "вихід".

— Ага... Як вихід?

— Аусганг.

— Ага. Аусганг... аусганг, аусганг... Ну, й трудне слово...

— А приїдете, дивіться: буде написано: Bahnhof Fridrichstrafie, там і вставайте: "Бангоф" — вокзал, "штрассе" — вулиця. Там і вставайте.

— Ага... Значить, так: "їх хабе цвайтер кляссе". "Аусганг" — вокзал. "Бангоф" — вихід. Ага.

— Та ні. Навпаки.

— Як навпаки? "їх хабе цвайтер кляссе"— вокзал?

— Та ні.

— Ага. "Бангоф"— вокзал.

— Цванціх. Драйціх. Фірціх[12]. А там же ж як, після того "аусгангу"?

— А там спитаєте.

Спитаєте. Ну, добре, спитаю. Як уже ми там питатимемо, а питати треба.

Їдемо… Їдемо… Їдемо… Шепетівка…

А ви знаєте, під'їжджаючи до Шепетівки, якось тобі робиться "каламітно". Не те, що тобі там доведеться через митницю проходити… Митниця — вона собі митниця… Що митниця з нашого брата, коли він за кордон їде, може "стребувать"? Нічого.

Їдуть же ж у командировку так, що ані лялечки на ньому, ані нижче лялечки. Один із подорожніх дуже жалкував.

— От, — каже, — погано, що не можна за кордон голому їхати. Все б таки воно звідтам більше б узяв.

Я йому:

— А ви б, кажу, сажею вимазались та дватри бюстгальтери погане ньких почепили б і їхали. А якби хто спитав, сказали б: "Уніформа в нас така".

Не в митниці справа.

Під'їжджаючи до Шепетівки, хочеться Назад чкурнути. От так тебе й підмиває злізти і майнути знову на Київ. Перескочишбо Шепетівку, і нікого ж у тебе не буде… Анікогісінько… І що найдорожче залишиться — це червоний паспорт… І хапаєшся ти за нього весь час.

Не дай бог — вискочить. Пропав.

А коли вже з Шепетівки на Здолбунів їдеш, тоді тихотихо у вагоні.

Чого воно так тихо? Так, ніби поховав когось, чи що. Встає прикордонна сторожа. І так тобі шкода тої сторожі, як рідного батька. Нейтральна зона…

"Mohyljany". Білі срлй скрізь. І порожньо, порожньо на станції… Станція Могиляни.

— Прошу пана! Паспорти!

Озираєшся… Хто ж тут, думаєш собі, пан? Дивиться на тебе людина. На голові каска чорна, на касці орел білий, і каже тобі "пан".

Виходить, що, значить, я пан. Як швидко! Якихнебудь десять кілометрів — і я вже "пан"!

Польща.

ПРИЇХАЛИ

Польща, значить… їдемо… їдемо… їдемо…

Обабіч залізниці вузесенькі-вузесенькі смужечки поля. На смужечках тих житечко росте, ячмінь, картопелька… Вузесенько-вузесенько так росте…

А іноді серед смужечок серед тих, вузесеньких, суцільні такі, великі-великі лани порозлягалися. Як море лани, серед дрібненьких струмочків.

Що це значить?

Не знаю, — я у внутрішні справи чужої держави не втручаюсь і не втручатимусь.

Польща — держава. Вона — за Могилянами.

Польща — хороша держава: мені ще раз її треба переїздити.

Як їдеш, так і праворуч Польща, і ліворуч — Польща, і так просто — Польща. Скрізь Польща.

Як проїхав Могіщяни, так уже скрізь населення суто вже польське.

Далі — Здолбунів, Рівне, Ковель.

Польща.

На Здолбунові пересідати на варшавський поїзд.

Гроші вже там не карбованці, а злоти.

А як сідаєш у спальний вагон, то вам кажуть:

— Ви ж провідникові "на чай" дайте, бо він плати не дістає. І покоївці, що ото ліжко вам послала, дайте, ба вона плати не дістає.

— Гаразд.

Кажуть, що ніби в Польщі багато в'язниць, де сидить багато селян отих, що на Волині, на Холмщині, на Підляшші,— польських селян, — так цього не помітно. Ніч. Темно вже. І так аж до Варшави — ніч.

У Варшаву поїзд приходить вранці. Там пересадка на берлінський.

У тім уже поїзді є вагони аж до Берліна.

У Варшаві на вокзалі народу чимало. Офіцери.

Я вже звик, що я "пан". І всі пани…

За Варшавою, аж до Німеччини, так само Польща.

Лани. На ланах полільниці. Полють, плазуючи навколішках. І біля кожного невеличкого гуртка полільниць чоловічина з люлькою в зубах.

Він або сидить на межі, або стоїть над дівчатами, ручки в кишені позакладавши. А дівчата — навколішках.

Я став біля вікна та:

"Товариші дівчата. Доки ж ви плазуватимете на колінах… Та час уже розігнути свою спину та показати всім експлуататорам, що ви вільні, ви рівні…"

Сам собі подумав і сів…

Корови скрізь пасуться. Корови чорнорябі. Голландські… А далі королева нідерландська. Це аж — за Німеччиною.

Польща — республіка, у неї є президент. Не вірите? їйбогу, є. Що його не чуть? А чого йому кричать…

їдемо…

Всі до мене:

— Прошу пана! Прошу пана! Я не витримав, устав, та:

"Товариші! Пани всі в Чорному морі. Та доки ж ви один одного, й мене, грішного, панами величатимете? Та коли ж ви панське ярмо скинете?" — сам собі подумав і сів.

Лани… Лани… Лани…

Їдемо.

В купе зо мною молодий чоловічина сидить та все на мене дивиться, а потім каже:

— Шпрехен зі дойч?[13]

А я йому:

— Ні!

— Франсе?[14]

А я йому:

— Ні!

— Інгліш?[15]

А я йому:

— Ні.

Мовчить він. Тоді я почав.

— А ви, кажу, по-українському, щоб на першу категорію, можете?

— Ніх, — каже, — ферштейн[16].

— Тото ж.

А вік почервонівпочервонів. А я йому.

— Що ви мені, кажу, дойч, франсе, інгліш… Перелякали, думаєте. Та я з такої країни, що своєї рідної мови не знає, а ви мені: "інгліш".

Дивлюся, перестрашився.

— Не бійтесь, кажу, я не сердитий.

* * *

Їдемо.

Поїзд летить. Зупиняється тільки на більших станціях, а менші пролітають повз: ні вдивитися тобі, ні помітити, яка така станція, що за місцевість. Летить.

* * *

Ст. Торунь.

Стоп. Тут швиденько одчіпляються наші вагони і причіпляються до поїзда, що, їде прямісінько до Берліна. Раздва — і летимо до німецького кордону. Не зчувсь, коли в поїзді вже до вас:

— Майн гер! Біте шен, пас

О! То був "паном", тепер уже — "гер".

Просто тобі трансформація…

Кордон німецький. Ст. Шнайдемюле.

Яка чистота. Така чистота, що забруднити чимось хочеться. Ну, ясно — не звик же, щоб на станції було так чисто…

Проходять урядовці з митниці. Нічого не дивляться, тільки питають:

— Kaviar?[17]

— Нема, кажу. — А що воно за кав'яр такий, не знаю. А у клубі Блакитного не раз їв.

На кав'яр тут великий попит. Що б було захопити пудів хоч з десяток.

Так і знайте: хто їхатиме за кордон, везіть кав'яр пудами: Шепетівська митниця заробить.

* * *

Поїхали далі… Лани… Ліси… Луки…

І лани чисті… І ліси чисті… І луки чисті…

Жито рівнерівне, — ніби його путящий цирюльник під "йоржика" постриг.

Ліс. А що ви гадаєте: думаєте, що німці у себе своє дерево позаводили? Нічого подібного: наша таки сосна росте, наш кленок, наш бересток. Тільки назва друга, а дерева наші. Не видумали свого.

На луках корови пасуться. І здебільшого — голандські.

— Ну, думаю, коли є корови, — повинні бути на шляхах і кізяки коров'ячі.

Нема. Уявіть собі — нема кізяків.

Я ж пам'ятаю, що на Коробовім хуторі (дачна місцевість біля Харкова) ми колись із проф. Авериним сперечалися щодо тамтешнього грунту.

— Ну з чого, — питав я його, — оцей ґрунт складається? Він відповів твердо і рішучо:

— З коров'ячих кізяків. Хіба не бачиш? Та не тільки ґрунт. І я, — каже, — в кізяках, і ти в кізяках, і діти всі в кізяках, і голова в кізяках, і борщ з кізяками.

А тут коров сила, а кізяків не видно. Річ дуже проста: корови тут виховані: то вона пасетьсяпасеться, а потім до пастуха:

— Біте шен! їх мехте ін туалетен геген![18]

Це понашому:

— Дозвольте вийти. І йде.

Наші ж треклятущі корови, хоч де б вони паслись, обов'язково витуалетиться тоді, як до ґанку підійде. Або коли її доять.

* * *

Їдемо.

Жита рівнірівні на полях. І пшениці… І чистічисті… Просто потолочити хочеться — такі вони рівні й стрункі. А поміж ланами шляхи. Та хоч би ж тобі де-небудь хоч одна вибоїна.

Скрізь шосе, і скрізь рівне шосе…

І понад залізницею шосе… А понад шосе стьожкою біленькою стежечка стелеться: то доріжки для велосипедистів.

Багато-багато на велосипедах їздять. І старі, й малі… І бабусі, й дівчата.

От — бачиш — гурт дівчат буряки поле. А на межі велосипеди лежать.

Ось штук із п'ятеро жінок велосипедами женуть понад колією. Видко, селянки…

Дивно…

І дивно не те, що вони їдуть на велосипедах, а те, що ніхто їм у слід не тюкає.

Дивився я на ту картину та й думав: що якби мою матір був підсадив на велосипеда — хай би вона селом мигнула.

Боже мій.

Зразу б:

— Тю! Тюууу! Арарарара! Фффююю!

Та я б, мабуть, і сам тюкав.

А тут ні тюкання, ні свисту.

* * *

Ах, ці німецькі шляхи! Ах, ці німецькі дороги! Пара коней, а за ними дві величезні гарби з сіном, одна до одної поприв'язувані.

І йдуть собі невеличкі коненята, весело голівками помахують.

А в нас:

— Скільки взяли?

— Та півтори копиці! Та й то хто й зна, як воно там, у тій калюжі, чи вискочу, чи ні.

— А коли ж ви ту калюжу засиплете?

— Хай її чорти засипають! Що я її засипатиму, коли у мене, може, якихось возів на три того й сіна.

Ах, ті шляхи! Ах, ті дороги!

* * *

Ті шляхи й ті дороги пообсаджувано в Німеччині яблунями, грушами, сливами. І ніхто їх не стереже. От, красти!

Я не знаю, хто за тих німців роботу робить, коли вся та садовина поспіває.

Коли ж ти робитимеш, коли тут тобі: одно ходи та крадь. Одно ходи та крадь.

Крадь і не озирайся, бо ніхто його не стереже, ніхто не всадить тобі заряду солі в твою індивідуальність.

* * *

Німецькі села… Кам'яниці. Електрика. Брук. Видко в дворах авта…

Будинки якісь такі гостродахі, двоповерхові. Не видко по дворах возів без коліс, не видко біля ґанку гною. В загонах для скоту корови стоять не по пузо в кізяках…

Пара косарів (коси за плечима) на велосипедах проїхали…

Он іде отара овець.

"Невже то, — думаю собі,— вівці? А чого ж над ними нема хмари пороху?"

І не чхають од тої пилюги ні вівці, ні пастухи, ні подорожні.

Їдемо…

Лани… Села… Ліси… І так аж до Берліна.

* * *

Берлін…

Один "бангоф", другий, третій… Нарешті наш — "Фрідріхштрасе".

— О боже мій! Де ж той, як його, — "авсганг?" Ось він! Ну, господи благослови!

— Майн гер! Майн гер!

— Та "гер" то я знаю, а от як нам до отеля дістатися?

— Біте шен…

Готель…

— Як же ж тут з хазяїном чи з швейцаром?.. …Їх. Ніх. Їх. Ніхт шпрехен дойч.[19]

А хазяїн:

— Что значить? Говорите по=руськи. Откуда?

— З Харкова.

— Давно билі в Одесі?

Трохи не кинувся цілувати.

Приїхали.

КЛАПТІ ВУЛИЦІ БЕРЛІНСЬКОЇ

Берлін.

Добре, якби було можна про Берлін так шрайб-шрайб — і вже вам про ввесь Берлін нашрайбав. Нашрайбаєщ лихої години, коли самого населення, кажуть, тут чотири з половиною мільйони. Я спробую так сковзнутись по Берліну. Зверху.

І то тільки краєчком, клаптиками.

Берлін нашому братові Тяжко, дуже тяжко спостерігати.

Ти так став, зосередився, зробив спостережливо-розумне лице, а тебе зразу щось і перелякало.

Загуло або під тобою, або над тобою, ревнуло або перед тобою або за тобою.

Ну, і зразу сіртонешся або назад, або вперед, або присядеш, або підплигнеш.

Ти тікаєш од заднього ворога, а вже перед тобою щось або дзвонить, або гурчить, або реве.

Ти присядеш, а воно під тобою тільки гургур!

І така тобі скрізь турбота, що ніяк себе не зосередиш, а особливо, як ото вулицю треба переходити.

Націляєшся вже, націляєшся, а потім ніби тебе хтось батогом оперізав — мчиш, як на перегонах.

Тубільці на тебе дивляться: людина, думають, або сказилась, або вдома у неї горить.

А як же ж ти не мчатимеш, коли воно скрізь щось їде. Зверху в тебе надземна залізниця, знизу — підземна, а по вулиці авто, мотоцикли, велосипеди, трамваї, коні щось везуть, собаки щось тягнуть.

І в кожного або свисток, або гудок, або дзвінок, або батіг ляска, або собака гавка.

І кожний же, — ти так гадаєш, — обов'язково тебе переїде.

Тяжко спостерігати нашому братові берлінське життя.

* * *

Що ж вам спадає в Берліні на очі?

Перш за все треба констатувати, що для Берліна пари очей замало. Не вистачає їх, бо сильно дуже багацько дечого спадає на них. Спадає й мигтить.

Вулиці… Вулиці взагалі, як вулиці, з усім своїм гамузом і зокрема брук… "Мостові". Вони чорні й чорносині. І блищать. Вони так блищать, як блищить лід на ковзанці. Вони всі асфальтові. Вони якісь м'якоблискучі. Вони так блищать, що хочеться розігнатись і посковзнутись… І здається вам, що коли б ви посковзнулись на якійсь там Фрідріхштрасе, то летіли б аж до Вітенбергпляцу.

Авто й автобуси, мотоцикли й велосипеди котяться там безшумно.

І навіть величезні коні першерони, що возять по Берліну пиво в бочках на величезних "гарбах" з грубезними залізними шинами на колесах, не роблять, — ні коні, ні гарби, — ніякого гамору… Цокотять тільки підкови в коней.

Коли бj отака чортовина проїхалась повз редакції, то напевно б ми всі вирішили, що за Люботиием землетрус на 10 і/2 балів і хапалися б за одвірки.

Оті "мостові" якось заворожують вас і очі ваші в себе втягають. Так от стоїш і дивишся на них, а вони в собі, мов у дзеркалі, одбивають вас, одбйвають авто, мато, коней, собак, людей...

Чудесні "мостові"... В посуху вони вогкі, а в дощ сухі.

* * *

А посеред вулиці — на перехресті,— шуцман. Обов'язково шуцман.

Він — увесь синій і в синяві своїй величний. А голова його вилискує чорною каскою з білим спереду орлом.

31.5

Він — повний контраст берлінській вулиці. Вулиця — метушлива. Він — спокійний. Вулиця — галаслива. Він — тихий. Вулиця — строката, він тільки синій. Вулиця — нервово рухлява, його рухи — пластичноповільні й певні.

Коли він зупиняє рух з одного боку і дає напрям рухові з другого — такі рухи руками робить, мабуть, тільки римський папа, благословляючи народ, коли народ той цілує папину пантофлю.

І рух його — закон для машин, для коней, для собак і для людей...

* * *

Дивна берлінська вулиця… Крамниці… Вивіски… Рух… Балачки… І хоч би тобі одна українська вивіска. І хоч би ж тобі одне де-небудь українське слово. Та ніде анічогісінько.

Мала дитина, й та вже по-німецькому! А боже ти мій! Українізації в Берліні не провадиться ніякої. Якось на розі одної з улиць бачу шуцмана з червоною пов'язкою на рукаві, а на тій пов'язці білими літерами написано: "Говорит по-русски". "Pагіе Francais!"[20] і т. д.

Щось аж сім чи вісім таких написів. І по-італійському він говорить, і по-англійському, і по-польському, і по-чеському. Підходжу і питаю:

— А по-українському можете?

— "Палакать"?

— Хоч би, кажу, й "палакать".

— Понимаю "палакать".

— Ну, добре, кажу, що хоч "понимаєте".

Ото тільки одного й довелося побачити за цей час. Подивлюсь, як буде далі…

Доведеться, очевидно, запротестувати, що так мляво тут з українізацією.

І взагалі куди дивиться комісія по українізації.

* * *

Написи.

Одні написи на смерть мене перелякали.

На вулицях, особливо на перехрестях, на майданах, у скверах, бачу величезні написи: "Abort"(Аборт)[21]. "Неггеп". "Damen".

"Для чоловіків", значить, і "для жінок". Спантеличився зовсім. На вулицях, думаю собі, аборти роблять. От, думаю, техніка! Чого дійшли! І не тільки жінкам, а й чоловікам. Я тікать... Подивляться, думаю, в яке-небудь шкло на тебе, вирішать, що й тобі аборта зробити треба.

— Лягай, — скажуть.

— Ну, вже, думаю, краще втечу.

Як уже тут і на чоловіків таке лихо нападає, поїду додому та там краще родитиму... Все таки на дитинку щось і грошенят на пелюшки капне, — "капля молока" є...

А тут де я її шукатиму?

Ну й техніка!

* * *

Вулиця... Люди... Чоловіки й жінки...

Ну, трохи чистіше вдягнені як у нас. Добротніші вбрання, дебеліші черевички.

Але особливого шику я б сказав, — нема.

Ще в кафе, на головних вулицях, там шикарніший народ. Жінки, особливо... Але їхні погляди, їхні рухи, жінок отих самих, показують, що

народ вони з думками "не дуже важкими", і дивляться на нашого брата такими очима, що нема в них різниці нації, соціального стану і партійної приналежності.

Роль у тих поглядах відограє тільки марка. Можна й доларами.

* * *

Кафе, кафе, кафе.

Скільки ж їх тут, отих кафе.

На кожному кроці, на кожній вулиці, на кожному розі... І повні...

Кажуть, що німець дві третини свого життя проводить у кафе.

ожливо. Бо справдітаки сила по кафе народу... І вранці, і вдень, і ввечері...

П'ють каву, п'ють якісь рожеві напої через дудочки, їдять морозиво...

А як багато по тих кафе жінок не особливо важкої поведінки!

Мені казано, що в Берліні таких жінок зареєстровано щось із 50 тисяч.

Я, звичайно, їх сам не рахував, але з того, що бачив, не менше, мабуть.

І працьовиті страшно. Ви можете бачити їх у кафе і на ріжках вулиць, і рановранці, і в обід, і в полудень, і ввечері.

Чи вони цілими днями працюють, чи "позмінно"?

У всякім разі праця їхня не припиняється ні вдень, ні ввечері, ні вночі.

Попит, очевидно, не менший, як і пропозиція.

* * *

Авто… Таксі так звані.

Скільки їх тут. Десятки (як не сотні) тисяч! По всіх вулицях безкінечними валками летять вони туди й назад.

Всі такі одмітні. На його возі кругом іде смуга з чорнобілих квадратів.

Одна смуга — "однокінний", — малий тариф. Дві смуги — "парокінний" — більший тариф. І їдуть, їдуть і їдуть…

На перехрестях дивляться на пгуцманову руку й, за його командою, або цілим натовпом зупиняються, або проскакують далі…

Де шуцмана нема, там рухом регулюють великі сигнальні ліхтарі, що висять над перехрещуванням вулиць.

Зелений колір — їхати вільно.

Червоний колір — Halt! (Стій!)

Сигнали ті подаються автоматично.

І нема того, щоб хто-небудь не зважив на сигнал, проскочив далі, коли сигнал показує червоне.

Я довго спостерігав. От летить авто, як скажене, і путь вільна перед ним. Зирк — червоний колір! Миттю — гальма! І стоятиме, чекатиме зеленого сигнала, хоч би було перед ним превільно!

Дисципліна…

Кажуть, що дисципліна, взагалі, річ не погана не тільки в Берліні, а й у Харкові.

* * *

Вулиці… Будинки…

Кажуть, що в Берліні є закон, що забороняє будувати хмародряпи.

Більше як на п'ять поверхів тут домів нема.

Через те Берлін не давить. Він заворожує. Він милує безкінечним числом садків своїх. Він — буквально кучерявий.

Які тут, у Берліні, садки! Які парки!

Тіргартен один чого варт. Величезний парк посеред Берліна. Який він завбільшки? Хто зна! Може, в сто разів, може, в тисячу більший за Харківський комунальний парк.

Тільки ж веселозелений. І чистозелений. Бо німці вміють ходити по парку, вміють їздити не по траві, а по алеях, по доріжках.

І біля нього, і круг нього, і серед нього, в кам'яні швори взята, тече річка Шпрее.

Вона його поїть, а він зеленими своїми вітами її захищає.

* * *

Вулиці… Пиварні… Ливарень у Берліні сила, як і кафе. Пиво, — кажуть, — не пиво, а диво.

Але, — я ж кажу, — "кажуть". Не писатиму про берлінські пиварні, не хочу. Хай собі "кажуть", ті кому можна це казати.

* * *

Харашо по Берліну пересуватись.

Хочеш — трамваєм, хочеш — автобусом, хочеш — підземкою.

На всіх вулицях, посередині, ви бачите величезну синю літеру "U" (У).

То там Untergrund — підземка.

Сходите сходами під землю, берете квитка, підбігають електричні поїзди — і катайтесь куди хочете, хоч на край Берліна за 20 пфенігів.

Можете за ті 20 пфенігів хоч цілий день їздити, аби зпід землі не вилазили, бо там ніхто у вас квитків не перевіряє.

І на трамваях такі порядки: взяли квиток — і можете з ним пересідати з трамвая на автобус, з автобуса на підземку. Аби в одному напрямку їхали.

А попав на підземку — катайсь, куди хочеш.

От би в Харкові отаку штуку.

Ніж сидіти ото, куняючи, в радустановах, або десь у вузі і на лекції — махнув би під землею й катався б собі, аж до того часу, коли обідати час.

Вулиці… Люди… Чоловіки… Жінки…

От тільки що: ноги в німкень, помоєму, завеликі.

Ідеш, приміром, вулицею і бачиш: щось таке зза рогу витикається.

Придивляєшся, аж то жіноча нога. Німкеня ще серед вулиці, а нога вже за рогом. Ну, бог з ними, з ногами.

Чимчикую якось вулицею. Чую на губних гармошках жарять на голос:

— "Червоні лави переможуть все". "Червоні лави переможуть все".

Дивлюсь, — троє хлопців, школярів, марширують вулицею й виграють нашої.

Та я тоді став та вже людським голосом і піддав: — "Нехай живе комуна І свободи стяг".

БЕРЛІНСЬКИЙ ДЕНЬ

Спробую дати приблизну схему берлінського дня.

Приблизну через те, що в деталях, щоб ухопити день у Берліні, треба чимало тут в "ашінгерах" ковбасок з німцями навстоячки зЛсти, запиваючи їх чорним мюнхенським пивом.

Знаєте, що таке "ашінгер"? Знаменита установа.

Один знайомий доктор, показуючи мені Берлін, якось промовив:

— Ходім у тутешній церобкооп!

— Ну? Хіба є? Та господи! І повів він мене в "ашінгер".

"Ашінгер" до церобкоопу так подібний, як, наприклад, теперішній німецький прем'єр Мюллер на соціалдемократа.

В "ашінгері" нема черги, нема зелених книжечок, і небагато прикажчиків.

Буфет. На буфеті сила всіляких бутербродів, "помпа" з пивами різними, і жлукто нікелеве з гарячими ковбасками.

А в залі високі столистояни з тарілочками, з ножами, виделками, з перцем, з сіллю й з гірчицею.

Забігає клієнт, хапає разок ковбасок або бутерброди, шклянку, таку завбільшки, як невеличка макітра, пива, стає біля стояна і навстояк це все "потребляє".

І все це швидко, швидко, швидко. На ходу.

Ціни на всьому показані. Не дуже дорого. Чисто, смачно і з гірчицею.

Гірчиці тут, між іншим, дуже багато їдять. Аж страшно.

Чи то вже воно життя їм таке солодке, чи що, а тільки ж так її мегелять, як у нас хліб.

А от щодо хліба, так тут дуже сутужно. Не дають хліба до страв.

Наш брат тут велике здивування по ресторацiях викликає, коли обідати сідає…

І все через той хліб… Ну, звичайно, однимдвома манюсінькими шматочками, що їх тут подають до столу, православна людина, та ще з України, не може задовольнитися аж ніяк.

І ясно:

— Дайте ще brot'yl

А потім:

— Та дайте ще brot'yl

Умегеливши з десяток невеличких франзоликів (тут франзолики печуть манюсінькі,— не більше, як третина нашої п'ятакової булки), земляк чухається, а потім несміливо:

— Чи не можна ще отого, як його, brot'y?

Тоді вже в геробера починає на голові дубіти волосся, в всі столи кидають обідати і дивляться на земляка:

— Людина, мовляв, зараз помирати буде.

Смерті, розуміється, не буває, а трагедія для нас велика.

А як же ж не бути трагедії, коли ми звикли до такої на обід паляниці, що нею можна було б полк німців ув обід нагодувати.

У нас же ж є такі "примірники" (розказував мені один агроном), що "потребляють" в день 7 фун. хліба офіціально. А неофіціально ввечері:

— Федоре Михайловичу! Так що на вечерю хліба не стає. Добавки дайте.

Ой, заїхав.

Мені ж про берлінський день треба. Почнемо зранку, б годин ранку.

Тихо-тихо.

Аж ось починають показуватись велосипеди: рушив на роботу робітник.

Робітники, робітники, робітники…

В своїх "прозодежах", здебільшого синіх, або коричевих, труджені сірі обличчя, у кепках, із сигарами в зубах. Вони з чверть години заповнюють вулиці. Особливо подалі від центру. Промайнули — й нема.

7 годин ранку.

Час собачий. Певніше — час собачого туалету. Наймички й хазяйки виводять на цепках, на шнурках і на шнурочках "друзів людських".

І на вулиці нараз спостерігаєш таку картину: геть, куди дістане око, бачиш підняті над стовпчиками собачі ноги.

І яких же тільки тут собак ви не побачите: од наймініатюрніших до величезних спокійнобайдужих сенбернарів. І левретки, і болонки, і пуделі, і добермани, і сірки, і лайки, і бровки, і ірланці, і англійці, і німці, і грифони, і такси, і вовкивівчарі, і доги, і сенбернари, і японські, і не розбереш, які вони в лихої години. Іноді бачиш такого пса, що скидається не то на індика, не то на вівцю. Кучеряве, з довгою мордою, з коротким хвостом, з ушами до землі. Очі збоку, ноги — передні ззаду, задні спереду. А собака! Факт! Бо перед стовпчиком ногу задирає.

Німці, мабуть, уже дійшли культу собаки. Страсть, як вони люблять собак. Ставляться вони до них з особливою якоюсь любов'ю, я б сказав, навіть з ніжністю. Ніде ви не побачите, щоб хтось ударив собаку, ніде ви не почуєте, щоб собака заскавучав. Собаку дуже рідко побачиш у намордннку. Щоправда, ви ніде не побачите безпритульного собаку. Собака на вулиці ніколи не буває сам, — завжди з хазяїном. Або на цепку, або біля ноги.

Собака в німців — корисна тварина. Вона або сторож, або — помічник у роботі. Силу бачите тут таких картинок: собака везе воза. І не маленького воза, а порядного собі воза, бо брук тут гладенький, і везе вона його легко.

Собаки — провідники інвалідів сліпих. Звичайна картина на вулиці, коли собака в особливих наритничках, з червоним на них хрестом, — веде сліпого або везе у візку безногого.

На демонстрації "Червоного фронту" цілі тисячі були таких інвалідів з собаками.

Картина грізна! Ментo!

Біля крамниць, куди з собаками покупців не впускають, біля дверей особливий "собаков'яз", де прив'язані собаки

дожидають, доки їхні хазяйки (здебільшого, хазяйки) вийдуть із крамниці.

Собака у німців у пошані і має свій утрішній час для туалету.

7—8 годин.

Школярі — до шкіл. Геть заливаються вулиці різнобарвною юрбою німецької "зміни". З галасом і з віеселим сміхом пробігає вона німецькими вулицями.

За ними — хазяйки на базар. З кошиками, з торбинками, з валізками. Біжать по фляйш (мясо), фіш (рибу), бутер (масло), брот (хліб), мільх (молоко), гемюзе (городина). Найбільше по оте саме "гемюзе".

"Травоядний" народ — німці. Отої городини по крамницях, по базарах, по возах на рогах вулиць — цілі гори. Є така, що в нас її доволі, а є така, що зроду такої не бачив. Цибуля якась така зелена, завтовшки як навильник, а завдовжки як через Харківську вулицю... Є якась така не то ріпа, не то кавун, з чим його їдять, яке воно на смак — хіба його взнаєш. Незручно підійти до перекупки. Мовляв:

— Тьотю, а дайте я покуштую!

Коли вже торкнулись хазяйок, згадаю про "хазяйські" крамниці: м'ясні, рибні.

М'ясо подається в крамницях звичайно, особливого нічого. Тут Берлін не дорівнявся до Москви. Московські різники уміють показати м'ясо в крамницях. Так подасть тушу, що хочеться вп'ястись в неї зубами. В Берліні так не вміють.

Інтересніші крамниці з рибою. Рибу тут подають живою" в акваріумах і бачиш, як там плавають лини, величезні щуки, довжелезні якісь в'юни... І раки там живі плавають. Хазяїн сачком рибку підхоплює — на вагу і "бітте шен".

Пройшли хазяйки. Хай ідуть.

Далі посунули прикажчики по крамницях. Багато велосипедів.

Далі рушили службовці по конторах і по бюрах. Сила велосипедів.

Далі — хазяї по бюрах, вищий урядовець по канцеляріях. Авто шумлять. Сила потім авто стоїть на середині вулиці перед державними й приватними установами, на хазяїв своїх чекають.

Тихо на вулищ.

9 годин.

Година санітарна. Миють — чистять вулиці. Виїздить якась лиха година, на локомотив подібна, а ззаду в неї якась така величезна щітка. Ні, не щітка, якийсь такий великий гумовий барабан. "Лиха година" поливає, а барабан миє. Аж рипить та миє..

І вулиця після того чиста. І блищить.

II година.

Пішли мадами по крамницях. З собачками. На автах і пішки.

Коли я збирався їхати за кордон, мене маленька одна дівчинка спитала:

— Дядю! А за кордоном бурзуї єсть?

— Поїду, кажу, побачу. Тепер можу сказати:

— Єсть. Та ще й які єсть.

* * *

Далі що?

Далі хазяйки вертаються. Потім школярі вертаються. Потім службовці вертаються. Потім робітники вертаються. Хазяйки години об 11й. Школярі — о 2й. Службовці — о 3й — 4й. Робітники — о 6й7й.

Робітники, як бачите, "перші" й уранці і ввечері. Вранці вони перші спереду, ввечері — ззаду.

* * *

Далі настає вечір.

О 6й-7й годині суне публіка по кінах та по театрах. А далі густо йдуть "погібшіє, но мілиє созданія".

І в льокалях, і в кафе грає музика.

Електрика називає місця, де розважаються, притискаючись одне до одного, особи і тої й другої статі.

Робітники лягають спати, бо їм завтра, як і сьогодні, треба бути першими.

Ходім і ми.

* * *

Коли я в оцій схемі берлінського дня чогось такого набрехав, то в усякім разі небагато. А не вірите — поїдьте перевірте. 1 Невеликі ресторани з музикою і танцями.

НУ Й НАРОД!

При першій зустрічі з німцями, при першій з ними балачці, а певніше не балачці, а намаганню балакать, — так і хочеться в розпачі крикнути:

— Нещасні! По-нашому не розуміють!

І так ото стоїш біля нього, втолковуєш йому і руками, і ногами, і очима, і язиком, і киваєш, і моргаєш, і притакуєш, і прицмокуєш, а потім махнеш рукою:

— Що ти, — мовляв, — з нього візьмеш? Ну, нещасний народ! Ну, як ти йому втолкуєш, коли він тільки понімецькому та пофранцузькому, та поанглійському й розуміє!

Ну, от прийшли ви до голярні й кажете:

— Поголіть мене.

Стоїть, дивиться.

Ви йому кажете ще раз:

— Поголіть мене.

А він вам:

— Вас?[22]

— Та мене ж, мене!

А він:

— Вас іст дас[23] "мене"?

Тоді вже ви силкуєтесь по-їхньому. Вимовили, нарешті. Страшенний регіт у голярні.

Виявляється, що ви попросили, щоб вам зробили не більше й не менше, як обрізання.

І так на кожному кроці: ніяк не добалакаєшся. Пішов купувати сорочку.

Допоказувався й дожестикулювався нарешті, що зрозуміли, що мені треба сорочку. Жестикулюю далі:

— Не верхню мені,— жестикулюю, — сорочку треба, а нижню. Не отаку, — значить, показую, — а таку.

— Ах зо[24]! — каже.

— Зозо! — кажу. — Зо!

Дали мені сорочку.

Приходжу додому, одягаю, а вона, лиха година, аж до п'ят.

Така, як ксьондзівська сутана. Злякавсь я.

— Смирительну, — думаю, — сорочку дали. Може, що помітили, не дай бог.

Кличу Йосипа Йосиповича.

— Йосипе Йосиповичу! Подивіться, голубчику, що я за манію таку купив.

— Це — нічна сорочка!

— А не смирительна?

— Ні, ні,— каже, — це нічна: не бійтесь! Нуну!

Швиденько одного разу треба було повертатись до готелю. Сідаю в таксі.

Не довіряючи свойому знанню німецької мови, показую записану в блокноті адресу.

— Біте шен! — каже шофер. Поїхав.

Їду та їду. їду та й їду. Одно їду, одно їду, одно їду.

По-моєму, давно б уже час і дома бути, бо сказали мені, що не більше, як хвилин 15–20 мені додому їхати, а все їду та їду.

Дивлюсь на таксометр, а там уже за три марки перевалило.

Дивлюсь на написи вулиць, — раз промайнуло моє "штрасе" і зникло. Промайнуло й удруге і знову зникло.

Коли вже таксометр наближався до п'яти, дивлюсь, під'їжджаю з другого боку до свого готеля.

— Біте шен! — каже шофер.

— Данке зер, кажу, виймаючи п'ять марок.

Не розуміючи по-нашому, — от і виходить, що там, де треба заплатити щонайбільше півтори марки, п'ять марок вилітає.

* * *

Та що там говорити про простий народ. Професори — і ті по-нашому не розуміють. Знаменитий професор, світова величина, "бог" у своїй галузі, а не вміє по-українському. Я йому говорю:

— Болить у мене оте. Болить воно мені тоді й тоді Захворів отоді.

Все одне слово, розказую, як "бог приказав". Не бере.

І якби не знайомий лікар, що повів мене до того професора, так ні до чого б ми й не добалакались.

А то по-німецькому:

— Раз-два!

І вже й договорились, уже й професор допойняв, у чому річ, уже й ліки, уже все... От, розумієте, народ!

І хоч би його мова була милозвучна, пісенна, як наша. Нічого подібного.

В мові багацько шелестівок, потім вона слабує на довжелезні періоди, з дієсловом аж наприкінці,— і от же знають її.

А наша друга після італійської, із самих голосівок — та яких голосівок, — складена, і не розуміють. Нещасні. А які егоїсти!

Їдеш по вулиці і ввесь час тільки й чутно:

— Я![25] Я! Я!

Говориш з кимнебудь. Сказав щось, а він вам:

— Я!

По телефону говорять, — тільки й чутно:

— Я! Я! Я!

Між собою балакають:

— Я! Я! Я!

Страшенно егоїстичний народ!

* * *

Одного разу тільки й вийшло якраз навпаки з мовою. Треба було одержати в банку гроші. Пішли з Йосипом Йосиповичем удвох: він понімецькому може.

Балакали ото там з урядовцем, а потім між собою про всякі такі діла, цосвоєму вже говорили. Аж ось уже треба було брати гроші. Урядовець і питає чистою руською мовою:

— Вам какими деньгами, марками или доларами? Пасаж.

* * *

І не тільки, треба вам сказати, з людьми бувають непорозуміння через те, що німці не хотять вивчити української мови.

Тварини — і ті вас не розуміють.

Гуси ходять на березі озера.

Я зрадів страшно, бо гуси ж такі, як і в нас, — так і геготять, і плавають так, як і наші, такі ж вони, як і в нас: є білі, є рябі, є глинясті.

Я до їх:

— Гусю! Гусю! Гусю! Ніякої уваги.

Я розсердився:

— Гиля, — як крикну, — подохли б ви йомуі А хоч би тобі що!

Я пам'ятаю, як колись був пас гуси, то було, отак як крикнеш та дрючком як замахнешся, так летять, а не біжать.

А ці собі стоять, пір'я носами перебирають та геготять потихеньку.

А прийде німкеня, щось таке їм скаже, — або тікають, або до неї біжать.

З собаками знову притичина.

Ну, стоїть собі Сірко ж такий, як і наш.

Кличеш його:

— Сірко! На! на! на! І не дивиться. Витріщився тоді на його:

— Тюди ти, здох би ти йому! Стоїть.

Та торік у Короповім хуторі один дядько як "тюдикнув" на Бровка, так він у воду кинувся й Дінець переплив з переляку, а цей стоїть.

До німця ж, як тільки він йому, потихеньку:

— Комен зі гер![26]

Біжить до нього, стрибає, танцює біля нього.

Та що там говорить!

Кури не розуміють: "А киша".

Коні не розуміють: "Но".

Свині — "Аля".

Корови — "Гей".

Вівці — "Бришки-бришки".

Горобці й ті не по-нашому цвірнчать.

Нещасні.

І люди нещасні. І тварини нещасні. Як вони живуть — господь їх знає…

І ще одну дивну річ помітив. Я не бачив, як німці родяться. А от як женяться — бачив.

Женяться вони повагом, у кареті. Не поспішають.

А "ховаються" — швидо, швидко.

На автомобілі труна. Котить, аж погукує.

А за нею автомобілями родичі біжать.

Не затримують мертвих в юдолі земній.

— Умер — катись.

Ну, й народ!

WAS KOSTET? ZAHLEN?![27]

Із усього багатющого лексикону німецької мови найчастіше, найупертіше й найнастирливіше переслідують у Берліні нашого брата дві фрази: "Вас костет"? і "Цален"!

Хоч куди б тут ви пішли, чого б і кого б ви спитали, хоч де б ви стали, — ці дві фрази обов'язковий фінал чи то вашої балачки, чи взагалі вашого кроку.

— Was kostet? Zahlen?!

Од них, од цих фраз, біжиш, одмахуєшся, затуляєшся на ліжку подушкою й німецькою периною, але вони, як улітку на озері мошка, як люта в пасіці бджола, дзижчать біля вас, зазираючи то в око, то в ухо і, нарешті, ви не витримуєте й з одчаєм питаєте:

— Was kostet?

Ах, якби не це "цален", якби не це "вас костет", — як би прекрасно жилося нашому братові у Берліні.

"Цален" — псує у німецькій столиці ваш прекрасний настрій.

* * *

От крамниця різного, наприклад, посуду.

На лиху годину вам той посуд, — ви й самі не знаєте.

Але ви, дивлячись на вітрину, вирішуєте.

— Оте куплю! І оте куплю! І оте куплю!

А в цей момент у вас над вухом:

— Zahlen!

Пропало все ваше бажання.

* * *

Взагалі, ви знаєте, який у людини настрій, коли вона потрапляє на берлінську вулицю й бігає очима по вітринах? Закупити все!

Все гамузом закупити, навантажити у вагони і везти до Харкова.

Всі крамниці! З усім зуздром!

А особливо з черевиками, з костюмами і з пальтами. Черевики, щоб усі були обов'язково на гумових підошвах! Всі!

Пар з тисячу треба! Та де там тисячу: мільйон! Квадрильйон!

А штани щоб і на випуск, і щоб під панхочи, і щоб під чоботи.

А пальта щоб і зимові, щоб і осінні, щоб і на дощ, щоб і на сонце.

А людина бігає, намічає, що купити, аж до того часу, коли над вухом:

— Дззз! Цален?

"Цален" — тут, "цален" — на митниці! Цален!

Коли в голову вдарило "цален", тоді страшно хочеться інтернаціонала, щоб не було нігде кордонів, а головне, щоб на тих кордонах не було митниць.

Тоді навіть людина, що проклинає в себе вдома, десь у кутсчку, пошепки Радянс ку владу, — молиться:

"Пошли, господи, всесвітню революцію! Щоб без кордонів!"

* * *

Ох, які тут крамниці! Ох, який же тут крамі Та дешевий, дешевий! А, та що там говорити!

Та ви знаєте, що тут можна за 10–15 карбованців шикаррррне пальто купити.

Шикарррне пальто за 15 карбованців.

Та тут такі речі, як черевики, даром дають.

От бачиш на якій небудь тут Strasse біля крамниці натовп людей.

Підходиш.

"Що ж вони роблять, — думаєш собі,— ці люди?" Виявляється, що то даром роздають у крамниці черевики.

А німці підходять, беруть, одягають і тут же скидають. Одягають і знову скидають. І так цілісінькими днями.

А тут під'їздить величезний автомобіль-грузовик, шестиповерховий, забирає одягані черевики і везе до фабрики.

Там, на фабриці, кидають їх у величезний казан, варять, мішаючи такими величезними копистками, роблять із них знову шкіру.

Ту шкіру особливим конвейєром, переправляють у другий відділ фабрики, де з неї роблять нові черевики.

Під'їздить другий авто, дванадцятий оверхоний, забирає ті черевики і везе їх по крамницях.

Там їх знову роздають даром, знову німці сидять, одягають і скидають.

І так день у день.

Черевики путні: хромові й на гумових підошвах; ідеш, так і не чути, що ти йдеш.

Одягав їх, аж набридло. Так я тоді пішов та й купив собі за 15 карбованців пересічненькі черевики. Та й ходжу.

Отакий тут крам дешевий.

* * *

А то є крамниці, де все, що на вас дивиться, чи на що ви дивитесь, коштує одну всього марку.

Намисто з перлів — марка. Жіночі черевики — марка. Автомобіль Бенца тисячусильний — марка. 2 кіло людського мозку в оригінальній упаковці, спеціально для ідіотів, — марка.

Все за одну марку.

Для нашого брата, що з такими дешевими думками їде до Берліна, рекомендується купувати мозок в оригінальній упаковці.

Коли ви почуєте від когонебудь, що в Берліні все страшенно дешево, можете сміливо його спитати:

— А чому ви не купили за марку мозку? "Дешева рибка — погана юшка".

А як схочете — щоб юшка була, як слід, тоді ввесь час вас переслідуватиме:

— Не дешево.

А беручи під увагу пересічний заробіток німецмого робітника і службовця, і зовсім не дешево.

— Скільки?

— Я вам не прейскурант.

* * *

"Цален", тільки "цален" і нічого без "цален".

І коли наш землячок отак з тиждень "поцалькає", "поваскостає" — тоді йому робиться моторошно, тоді він щоранку й щовечора перераховує свою "валюту" і сумно нишпорить по всіх своїх кишенях:

"Та здається ж іще десь було п'ятдесят марок".

Здається.

А потім іде до телеграфа й б'є розпачливо латинкою: "Vislyte sto priidu widdam". І тоді в тої людини тільки й роботи: — Телеграми не було? Телеграми не було? Телеграми не було?

Ох, оте "цален".

* * *

Ах, як знаменито Берлін їсть гроші. Дивитися приємно.

Особливо з "авслендерів"[28]. Ті бідні "авслендери" аж жовтіють після двох тижнів перебування в німецькій столиці. Велике місто — багато й потребує.

Давайте, за одним заходом, подам цікаві про Берлін числа, що їх улітку 1928 року опублікувала одна берлінська газета.

Берлін має:

Вулиць — 6 000.

Залізничних мостів — 861.

Берлін за 1927 рік із'їв:

Волів — 773 439 штук.

Телят — 242 743 "

Овець — 489 513 "

Свиней — 1 504 150 штук.

От як Берлін "кушає".

Коли взяти це все на вагу, то вийде аж 283,2 мільйони кілограмів.

На одну людину припадає — 67,9 кіло м'яса. Птиці ж тут нема.

Молока Берлін випив за 1927 рік — 365 мільйонів літрів.

Авто в Берліні приблизно 125 тисяч штук. Мотоциклів — 15 389 штук.

За 1927 рік пожежну команду викликувано було 9 780 разів, тобто по 27 раз на добу. Отакий Берлін!

Так ви хочете, щоб він помилував вашу валюту? Помилує.

Чужоземців було в 1927 році зареєстровано в Берліні — 1 764 000 чоловіка. І всі вони "цален". Тільки "цален". І ви в тім числі.

* * *

Хоч би скоріше додому. А то ж іще скільки "цален" і скільки раз "was kostetb.

РОЗКЛАД БУРЖУАЗІЇ

Нема, товариші, нічого дивного в тому, що наш брат, потрапивши до великого європейського міста, чимскоріше намагається побачити, як розкладається буржуазія.

Дехто, напевно, киває головою, докоряючи:

— Ач, щукин син! Не бійся, не вдарився зразу по робітничих кварталах побачити, як живе та як працює західноєвропейське робітництво, а побіг по танцльокалях та кабаре різних на голеньку буржуазію дивитись?

Дорогі товариші! Та зрозумійте ж нас, закордонних подорожників: дуже ж нам хочеться побачити останні хвилини, агонію, останні корчі класового ворога.

Ану ж цей ворог розкладеться й згине?

І дуже шкода буде, що мав змогу бачити його передсмертні зойки і не побачив!

Через те в першу чергу туди й ідеш.

Щоб на власні очі побачити, як гине буржуазія:

"В чарррльстоні і шампанському!"

Що ж до пролетаріату, то ще буде час спостерігати його життя і його працю, бо пролетаріат увесь у майбутньому.

Резен?

Тото ж бо й є!

За кордоном дуже багато буржуазії. Через те за кордоном по містах силасилеина різних яьокалів, де та буржуазія розкладається.

В Берліні, наприклад, на кожному кроці, мало не на кожній вулиці, ви побачите або танцкафе, або танцльокаль, або танцресторацію, де під звуки "джазбанди" і день, і ніч витанцьовує буржуазія, посплітавшись між собою і худими, й череватими своїми тілесами.

На кожній вулиці ви так само побачите ще й кабаре, де у невеличкій залі, на невеличких підмостках показують вам голих жінок під різними підливами.

Льокалів, де б показували голих чоловіків, не бачив.

Хоч, гадаю, що вони також повинні бути. Чого ж, справді, позбавляти себе "удовольствія" побачити якогонебудь Аполлона Бельведерського, пудів так на дев'ять вагою, з розкішною шевелюрою на грудях, на пузі й на литкахі

В Берліні є улиця, що зветься Jagerstrasse[29].

Так от, коли ви години так о 910й увечері йдете вулицею, то до вас з обох боків підбігають такі прилизані "молоді чоловєки", тикають вам у руки листівки й настирливо запрошують зайти іменно до когось із них, бо в них щонайкращі "фрау".

На листівочках тих намальована обов'язково гола жінка у відповідній позі.

Ну, от вас уговорили. Йдете. Невеличка зала, заставлена столиками. "Джазбанда".

Невеличкий поміст для "номерів". Небагато народу.

Кабаретні номери чергуються з музичними.

Кабаретні номери — гола жінка усіма сторонами.

Гола жінка — одна.

Дві голих жінки.

Багато одразу голих жінок.

Не зовсім, звичайно, вони голі, є всетаки місця чимось таким спеціальним позатулювані, але 90 % безперечно голого.

В залі попід стінами на канапах сидять не голі жінки.

Голі жінки на кону або танцюють, або фізкультурять, або співають, або просто собі випинаються, тобто показують вам свою пластику.

Не голі жінки, що ото попід стінами сидять, в антрактах, коли на сцені нема голих і коли грає музика, поміж столиками танцюють якихось танків.

Я не знаю, як ті танки звуться: чи то фокстрот, чи то чарльстон, чи то ще якась спеціальна лиха година, а тільки ж полягають усі вони в тому, як казала одна старенька бабуся:

— Сорок років я вже замужем, а й досі не знала, що це фокстрот!

Крім вищезазначеного, в залі повно "роздериротозівотної" скуки.

Ох, яка ж скука! Як чорний туман!

Отим голим "венерам" так хочеться, видно, випинатися на кону, як мені сидіти на дієті.

З шостої години вечора й до третьої ранку ж безнастанно випинайся!

З такою самою охотою на поденщині дівчата буряки полють!

І ото вийдуть вони різні голі фокуси-покуси виробляти, а на обличчях у них так такий "задор", ніби кожна з них годину тому найулюбленішу дитину поховала!

Ноги в них самі звикли вище носа підійматися, тіло само вже, де ото треба, під музику вихиляється, а обличчя їхні й думки їхні десь далеко-далеко від еротики, від пластики і взагалі від оцього самого кабаре.

Думки ті, мабуть, десь на квартирі, де є мати, де треба платити за кімнату, де треба їсти, пити, де треба взагалі жити!

Кінчився естрадний номер. Починає джаз грати щось танцюристе. Тоді ви дивіться на оберкельнера. Уважно тільки дивіться!

І ви тоді помітите, як він, з'явившись десь у кутку, пильно вдивляється в тих дівчат, що попід стінами сидять, і, піймавши котроїсь із них погляд, киває головою в напрямку середини зали:

— Танцюй!

Та нехотя підводиться, бере за руки свою товарку, чвалають вони до середини зали й починають танцювати. А кельнер ловить поглядом другу пару. Виходять ще двітри пари й танцюють. Як вони танцюють?

Бодай би їх щастя так танцювало, як вони танцюють. Я дивився на них і думав:

"Не тільки, виходить, воли ремиґають! Можна, виходить, ремиґати і в танках!"

І іменно не танок, а ремиґання!

Лазять вони по залі, як сонні мухи, пересовують ногами, а очима бігають по глядачах, — чи не моргне котрий та не підгодує хоч склянкою кави.

Ах, як же ж весело!

Так весело, так весело, що якби так днів зо три посидів у такому льокалі, приїхав би додому, вийшов би на Козацьку кручу, що над Дінцем, і шубовсь у воду.

І сказав би донецьким ракам:

— Їжте мене, раки чорні, з усією моєю пластикою, з усією моєю еротикою, бо я з буржуазією розкладався, і від цього мені так марудно, дорогі чорні раки, що впивайтесь у мене й жеріть мене, бо не можу я жити!

Ми сиділи в одному з таких кабаре. Було там не один, а два оркестри.

Один — джаз, а другий — балабайки.

Балабаєчники — в руських косоворотах.

Не знаю, чи то емігранти, чи взагалі вони "під руських". Грають і балабайки якихось танків, бо й під їхню гру пари плазують серед зали.

Крім того, вони ще й співають.

Оркестранти співають.

Господи! Я був на родинах, на хрестинах, був на маслособоруванні, був на похороні, але щоб так співали, я ніде не чув.

Я не кажу про голос (мотив), я маю на увазі виконання.

Таке враження, ніби хтось цупкий і впертий ухопив кожного музиканта за просту кишку, намотав ці всі кишки собі на руку і поволеньки-поволеньки тягне.

Він, цупкий і впертий, тягне, воно тягуче і безнадійно болить, а оркестранти виють.

Коли той, мучитель, сіпоне — тоді всі скрикнуть, коли попустить і тягне далі, не смикаючи, — тоді вони виють довго, виють безнадійно й сумно!

І хочеться крикнути:

— Та, голубчику, та пусти ти їм кишки їхні! Та не муч же ти людей! Та дай же їм одпочити хоч хвилинку! Хай замовкнуть та хоч одсапнуться! Пустиии!

Не пускає... "Співають".

Коли припиняються музика й співи, тоді сонні мухи розлазяться знову по канапах і починають стріляти на гостей серпантином.

Ви гадаєте, що то "рєзвость"?

Ні! То ж хазяйський заробіток. То хазяїн посилав своїх "мух" продавати той серпантин гостям.

Ну, й купують... І дають "мухам", а "мухи" стріляють. Стріляють нехотя, скучно, тягуче.

І коли зала переплітається різнобарвними вузенькими стьожками, то стьожки ті так яскраво нагадують павутину, а з павутиння того визирає обличчя павукахазяїна, що хижим оком наглядає за опавутиненими "мухами" дівчатами.

Гості?

Німці, помоєму, скучні гості.

На такі "заведєнія" мастаки були "расєйські" клятої пам'яті купці, що били дзеркала, мастили гірчицею офіціантів і робили з піаніно акваріум.

А німець — не такий!

Він бере склянку мінеральвасер або кави й сидить над нею годин шість, смокчучи сигару.

Кров у нього холоднувата, від голого тіла вона не гарячішає,— от і штиль в "заведенії".

Багато серед гостей дідусів.

Шолудиві такі дідусі, старенькі дідусі, такі дідусі в зморшках, і губа нижня тремтить. Ну, що ж із них?

Нічого ж у нього, старенького, не може вже затрястись, крім тої губи нижньої.

Ну, воно, стареньке, сидить, губами приплямкує, головою покивує. Та й край! Та й по тому!

Іноді візьме свою праву брову в руки, поведе нею (сама брова вже не рухається — треба руками), сяде біля нього котра з "мух".

Сіла…

Тоді миттю, як шуліки, налітають: одна з шоколадом, друга з серпантином, третя з квітками, четверта з сигарами, а гер обер з прейскурантом на вина, на закуски.

Здебільшого цей "нальот" кінчається нічим.

Нічого старий не бере, бо він же ж інакше як "по платонічній любові" не може.

Скучно…

Кажуть, що всі ці льокалі, всі ці кабаре розраховані на чужоземців. Може, й так?!

Тільки ж невже такі чужоземці малахольні, що їх може зацікавити й задовольнити отака з голими жінками мухоловка?!

Я гадав, що буржуазія веселіше розкладається.

А то хотілося запропонувати: як так, мовляв, розкладатись, краще трохи почекати, найдуться такі, що вас і скоріше, й веселіше розкладуть. Принаймні не сумуватимете так, як оце тепер сумуєте.

Сумно!

НЕ ЖИТТЯ, А РАДІСТЬ НЕСПОДІВАНА

Товариші! Лафаі Та жити у Німеччині та тільки бога хвалити.

Та не життя там, а пісня херувимська.

Там нашому братові — аби тільки кордон перескочити.

Не пропадеш!

Ходи тільки тоді до Дейтшлянду[30] та "хваліте ім'я господнє" співай.

Прожити таки можна, як у Христа за пазухою, дешево, — навіть даром, — і прожити, маючи всі життєві блага.

* * *

Щодо їжі.

Та зверніть же, будь ласка, увагу.

Дорога. Йдете ви тою дорогою, а вам хочеться їсти. Валюту свою ви вже витратили, їсти вам хочеться дуже.

І от ви бачите, над дорогою сила стоїть бідонів з прекрасним, свіжим, білим і ситим молоком, зпід тирольських, або зпід голландських корів.

То, бачите, така річ.

Хазяйки, подоївши корови, "раннімрано та ранесенько", виносять на шлях бідони з молоком і ставлять їх рядочком над дорогою.

А в певний час проїздить там грузовий авто, забирає те молоко й везе до міста" де й розвозить, куди вже воно там призначене: чи в крамниці, чи в кав'ярні, чи в молочарні.

За бідонами тими на шляху ніхто не дивиться, так що вам абсолютно ніхто не заважає підійти, взяти найбільший із бідонів, сісти на горбочку, і, благословляючи природу, видудлити бідон молока.

Коли вам, стомленому і повному вражень од подорожі по Німеччині, одного бідону мало, ви берете другий й видудлюєте ще один бідон.

Тоді одходите в лісок, лягаєте голічерева і співаєте якоїнебудь веселенької пісні, доки Морфей не вхопить вас в обійми свої.

Це можна робити щодня.

От де ніколи вас не мучитиме голод, бо, як ви знаєте, молоко не тільки ваш голод втамовує, а є ще й річ взагалі корисна щодо поправки вашого Здоров'я!

* * *

Ви скажете:

— Що ж молоко! Само молоко може приїстись, остогиднути може. Це — правда.

Але ви, будь ласка, не падайте духом.

Ви підіть селом, придивляйтесь на тини біля хат.

Там ви побачите — біленькі торбинки висять.

Майте на увазі, що в тих торбинках прегарні, пухкі, чудесно випечені маленькі булочкифранзолики.

То булочних недавнечко тут проїхав своїм авто і порозвішував свою продукцію.

Витрусивши двітри торбинки, ви цілком задовольните своє бажання поїсти хліба.

Четверту й п'яту торбинку ви витрушуєте в свій рюкзак, маючи на увазі, що завтра вранці вам треба буде мати справу з бідонами.

* * *

Молоко з м'якими булочками — їжа наїдна й корисна, але вам може забажатися чогось смачнішого. Річ це цілком природна.

Хай і це вас не бентежить, бо і з цього становища ви вийдете з честю.

Проходячи не тільки місцями залюдненими, а навіть лісом, ви бачите, що до дерева поприбивані такі собі оригінальні апарати.

На тих апаратах написано: "Шоколяда".

Киньте 10 пфенігів, сіпніть за ручку, і з апарату випаде плитка свіжого й смачного німецького шоколаду. Ви в розпачі, що у вас нема 10 пфенігів. Ах, який ви наївний!

Ви придивіться, якими благенькими гвіздочками прибито того апарата до дерева.

Двічі озирнувшись на всі боки, ви підсовуєте руку під той апарат і трохи надимаєтесь.

Невеличкого напруження ваших мускулів досить для того, щоб цілий апарат з усім шоколадом опинився у ваших руках!

З тим апаратом ви йдете подалі кудись у ліс, вибираєте доброго дуба, розмахуєтесь перед тим дубом апаратом і об дуба той апарат.

Гггаах!

Апарат розскакується, шоколад висипається на землю.

Ви той шоколад збираєте в свою дорожню торбину й ласуєте ним дватри дні, запиваючи його молоком, аж доки на дорозі не трапиться вам другий такий самий апарат.

Ви не дуже економте шоколад: апаратів вам траплятиметься на Дорозі багато і шоколадом ви будете забезпечені "всерйоз і надовго".

* * *

Так само стоїть справа із цигарками. І з цигарками ви надибуватимете такі ж. автоматичні апарати.

Така сама "техніка" й з цими автоматами. І цигарками ви будете забезпечені.

* * *

Ноги заболять ходити.

Не сумуйте. І з цього становища є вихід.

Ви що любите більше: велосипед чи автомобіль?

Коли ви віддаєте перевагу велосипедові, будь ласка: ви на кожному кроці побачите "самотній" велосипед.

Хазяїн його залишив або під тином, або під деревом, а сам або гостює десь у своїх знайомих, або відпочиває в лісі.

Ви берете велосипеда, сідаєте і їдете по прекрасних доріжках, спеціально для велосипедистів утрамбованих.

* * *

Хочете авто? І це можна.

Авто так само ви можете побачити дуже й дуже часто. І так само без хазяїна. Сідайте і їдьте.

Дороги в Німеччині прекрасні: ви можете там автом проїхати геть чисто всю німецьку республіку.

Додержуйте тільки правил автомобільної їзди. Держіться, їдучи, правого боку.

По містах, на перехрестях вулиць, вважайте або на шуцмана, або на світлові сигнали.

Не ловіть гав і ніхто до вас ніяких претензій не матиме.

А коли до того всього вам трапиться ще й шикарна машинакарета, безшумна й блискуча, на вас усі звертатимуть увагу й проводжатимуть вас із захватом:

— Ах, яка машина! Ах, яка машина! А хазяїн який! Як їде! Ах!

А шуцман, бачивши у вас таку машину, може вам і "честь оддать".

Шуцмани до шикарних машин мають особливу пошану.

* * *

З горючим, — питаєте, — як? Ах, ви дитина!

Та ви ж не знаєте Німеччини!

Та тут на кожному кроці побудовано резервуари з бензином, спеціально для автомобілів і мотоциклетів. Ви під'їздите до такого резервуару, набираєте бензин і кажете, показуючи на номер своєї машини:

— Рахунок пришліть на цей номер! І поїхали далі.

Яке вам діло до того здивування, що його викличе у справжнього хазяїна вашої машини присланий йому для оплати рахунок.

* * *

Жить тут, товариші, можна та тільки бога хвалить. Ситаря навіть гаванські можна курити безплатно і скільки вам завгодно.

В магазинах, де курити заборонено, біля дверей є такі мідяні підноси для сигар.

Коли курій у такий магазин увіходить, він залишає сигару на тому підносі.

Ви заходите так само до магазина, роздивляєтесь там крам, — це нікому не заборонено, — а виходячи з крамниці, берете найкращу сигару. Можна взяти й дві.

Крамниць у Берліні багато: сигари, у вас не переводитимуться.

* * *

Та я ж кажу: не життя там, а радість, їдьте!

"ЗЕЕ"

"Зеє" — озеро, по-німецькому.

Який усе-таки прекрасний був старий німецький бог! Який щедрий!

Він, сотворивши Берлін, узяв та й обсипав його кругом силою прекрасних озер.

А озера ті посполучав каналами, а канали ті сполучив річками, і тепер навколо Берліна ціла річноозерна система, де можна плавати невеличкими пароплавами, моторними човнами, вітрильними човнами, байдарками, весельними човнами.

А береги тих озер і тих каналів закучерявив лісами і сказав німцям:

— Користуйтесь з тих озер і з тих лісів, і здорові будуть у вас легені, і сильні й пругкі будуть у вас м'язи.

Послухались німці старого свого бога: вони бережуть свої озера, вони не вирубують своїх лісів, і мають тепер святами де відпочивати, купатися, плавати...

Хороші штуки ті "зее".

Вони під свята й на свята витягають до себе берлінське населення, і тоді в місті сильно меншає народу. Тоді порожніють вулиці, і Берлін затихає. А народ увесь на "зее".

Він туди їде поїздами, трамваями, автобусами, автомобілями, велосипедами, пароплавами, човнами.

Бере з собою їжу, бере дітей, і з суботи з вечора аж до неділі до вечора він дихає свіжим повітрям.

Кишать тоді озера й ліси силою народу. Тоді там гамір, сміх, пісні. Німці — відпочивають.

* * *

Я живу на березі величезного озера, кілометрів на 70–80 од Берліна…

Зветься це озеро Шарміцель-Зее.

Буденними днями тихе "моє" озеро, тихі "мої" надозерні ліси… Субота.

Тоді повз "мою" хату безнастанно пролітають машини різних систем і калібрів, тоді в невеличких на березі озера пиварнях і кав'ярнях столики пообсипувані різнобарвною юрбою.

А на озері торохтять мотори, і все воно, мов білими великими метеликами, уквітчане вітрилами.

Тоді на березі і в лісі ви зустрічаєте численні екскурсії школярські з учителями, а в кожного учня за плечима рюкзак з бутербродами.

Тоді на "моїм" тихім озері змагання: і на човнах, і в плавбі.

Неділями й святами говірке "моє" озеро й шумливе.

* * *

Після неділі чи після свята я йду в ліс з упередженням подивитися і підрахувати, скільки паперу, скільки яєшної шкаралущі й побитих пляшок я знайду в лісі й на березі.

Нема! Нема паперу, нема шкаралущі, нема битих пляшок!

А в лісі понад дорогою я бачу великі дротяні кошики з написом: "Papiег" (папір).

І бачу, що коші ті повнісінькі брудного паперу.

А через День, коли я проходжу повз ті кошики, вони порожні...

А в лісі чисто, і на берегах "мойого" озера чисто.

Тоді я, озираючись, кидаю на дорожку шматок паперу.

Хай же ж хоч один валяється! Хай же ж один він нагадує хоч трішки Харківський комунальний парк після неділі, і в неділю, і в буденний день!

Бо мені ніяково, коли в лісі чисто, мені скучно, коли в місці громадського гуляння нема шкаралущі, нема битих пляшок, нема іржавих з-під консервів бляшанок.

Під вікном "моєї" хати, на озері, під берегом (вікно моє виходить на озеро), ось уже два тижні стоять два величенькі човни. Зверху над ними понапинувато брезенти... Шатра ніби над ними пороблено.

І бачу я, що в кожнім човні люди живуть.

Я розпитуюсь, щоб таке воно ото значило.

— То люди свою відпустку так проводять.

Бере службовець відпустку, забирає свою родину і на час відпустки виїздить на озеро й місяць, чи там скільки, живе в човні.

Я йому заздрю.

Здоровішого, кориснішого, приємнішого відпочинку не придумати. І дешевшого.

* * *

Але що мене найсильніше на "мойому" озері вражає?

70 кілометрів од Берліна.

Сполучено воно каналами з Берліном.

На його берегах вечорами горить електрика.

На його березі є прекрасні вілли і першорядні готелі.

Є на нім санаторії, є збудовані за останнім словом науки водосвітло електролікарні.

По озеру бігають пароплавчики, мотори, човни.

Берегами його мчать "бенци", "форди", "опелі"…

І щодня, — щоранку й щовечора, — я бачу під вікном у себе виводок диких качок.

Щодня я милуюсь, як на ряску випливає з осоки качка з маленькими каченятами.

І ніхто на їх не "арякає", ніхто на їх не "Кишкає".

І я не "арякаю", і я не "кишкаю".

А як хочеться кишнути!

А перейдеш на другий бік через півострів (на півострові — санаторій), там під очеретом табунами дикі качки плавають.

Плавають та й усе.

Неймовірне сполучення культури з незайманою природою.

І пригадуєш свої болота, свої озера… Скільки ж труду, скільки зусиль витрачається, щоб у найдикішій хащі, в непролазному болоті, куди не тільки пароплавом, а навіть рачки не пролізеш, — щоб у такім чортячім місці охоронити в нас качаче гніздо.

І ніякі зусилля, ніякі заборони — ніщо не рятує нашу дичину від безглуздого, нікому непотрібного нищення.

Якби біля гнізда сичало стонадцять гримучих гадюк, Все одно б знищили, все б одно видрали.

І тут "бенц", і… дика качка!

І не боїться "бенц" качки, а качка — "бенца".

Прекрасна річ — Зеє.

Після всесвітньої революції обов'язково треба буде сполучити ці "зее" з нашою Лопанню. Так треба буде зробити.

Річку Одер з'єднати з Віслою, Віслу — з Бугом, Буг — з Дністром, Дністер — з Доном, з Дона тї в Дінець, з Дінця — в Уди, з Уд — у Лопань

У Померках викопати озера і сполучити їх з Лопанню.

Будуть вони зватись "Лопань-Зее".

Тоді можна буде з Померок просто без пересадки, човном аж на Wann See чи на Scharmutzel-See[31]. Лопань перед тим треба буде почистити.

"ЇХНІЙ САНАТОРІЙ"

"Їхній" санаторій — це, значить, не наш санаторій, а їхній.

Який же він є, цей "їхній" санаторій? Давайте зовні…

Санаторій зовні — непоганий. Він на березі прекрасного величезного озера.

Озеро його обхоплює з трьох боків, — виходить, отже, що санаторій на півострові.

Він увесь у зелені. Круг. його — садок і парк із віковими деревами…

До його веде чудесна каштанова алея, і каштани ті, величезні, столітні, поспіталися ціж собою могутніми своїми вітами.

Будинок уквітчаний диким виноградом і трояндами.

Перед санаторієм — квіти.

Півколом він обсаджений плазучими трояндами.

Троянди якраз цвітуть різнокольоровими махровими квітами, утворюючи якийсь червонобіложовторожевий химерний вінок.

Це був колись поміщицький маєток, що його новий хазяїн, лікар, пристосував до санаторія.

І не помилився новий хазяїн: кращого місця для санаторію не вигадаєш.

Ліс, вода, повітря….

Тиша…

Не поганий їхній санаторій зовні.

* * *

А як насправді — хіба це санаторій? Подумайте самі.

Чоловіка всетаки до півсотні хворих — і один лікар.

А хворі є такі, що потребують спеціальних методів лікування — і водою, і світлом, і електрикою, і всякими іншими методами та способами…

І — один лікар.

Громадяни! Санаторій чоловіка на 50 люду — і нема канцелярії!

Я його навіть за санаторій не вважаю. Нема канцелярії! Та як же це так?

Я шукав-шукав, як приїхав, канцелярії з написом "Без доклада не заходити" і не знайшов.

Хотів уже вертати, бо що ж воно, думаю собі, за санаторій такий, коли він не має канцелярії.

І зава канцелярії нема, і діловода нема, і скарбника нема, і друкарниця на машинці не стукає!

Граждане! Душу ви мою помилуйте, завхоза нема!

Їй-богу, нема завхоза! (Величезне, санаторійне господарство, не маленький же ж інвентар (та ще який інвентар!), і ніхто їм не завідує…

Ні завхоза, ні помзавхоза, ні канцелярії в завхоза!

Нічого нема!

А санаторій є!

І, кажуть, що постановкою діла це один з кращих санаторіїв біля Берліна, бо його рекомендують кращі берлінські професори.

Каптенармуса, чи як його, і того нема!

Зава кухнею нема!

Дружина директора санаторія, їжу для хворих готує!.. Факт!

Неймовірно!

* * *

Я присусідився якось до Милосердної сестри. Милосердна сестра не німкеня, а шведка, я так саме не німець, — виходить, отже, що ми земляки, — я її й запитую:

— А де ж ваш, питаю, місцьком?

— Вас іст дас місцьком?

— Місцьком — це таке, вроді,— ну, як вам пояснити — таке, що без нього ніяк не можна. От і в нас, у редакції, є місцьком… І взагалі…

Не розуміє…

Тоді я думаю: дай я її про вищу інстанцію запитаю.

— КРК, говорю, у вас є?

— Ніхт ферштейн КРК1

"Ах ти, думаю, боже мій, невже й КРК нема?"

— Ну, а як же ж конфлікти з адміністрацією і взагалі профрух там, засідання і т. д.

Вона слухаласлухала, потім устала й принесла мені склянку молока.

— Дізе? Біте шен![32]

— Ну, нещасна людина!

Я їй про КРК, а вона мені молоко несе. Покивав я сумно головою:

"Скільки ж, — сам собі подумав, — з вами тут треба профсоюзної проработки".

* * *

Бачу, що і сестра, і покоївка, і служниця працюють більше, як по 8 годин. Питаю:

— Ну, а нагрузка? Чи Там надурочні як у вас? Не розуміють.

Нема в них цього.

Узагалі з профроботою слабкувато тут. Нічого! Колись і тут буде.

* * *

Підійшов я тоді з другого боку до санаторійного життя. Хворих почав агітувати.

— Товариші! От уже два тижні, як з вами тут лікуюсь, а ми ще ні разу свого лікаря не били.

Здивувались.

— Чого ви дивуєтесь? Це ж санаторій?

— Санаторій!

— Що ж це за санаторій такий, що лікар і досі не битий? І не "мативирований"?

— За віщо?

— Як за віщо. А от бачу, вам, наприклад, дають суниці, дають курку, дають он різні пироги з ягодами, а я вже п'ятий день на самому молоці сиджу. Що, я не однаково з вами плачу?

— ??

— Тактак. Вас он і в ванни водять, і душі різні вам роблять, і електрикою вас лікують, а мене поклали і нічого мені не роблять.

Прийде та снитає:

— Gut?[33]

І пішов далі.

Що це за ставлення?

Що ви от в моноклях ходите та через годину краватки міняєте, так до вас так, а як у мене один костюм, так мені молоко та лежать? Що це таке?

Місцькома нема, КРК нема, ящика для скарг ніде не бачу, що ж робити?

Знизують плечима.

— Та ви, кажу, плечима не знизуйте, а давайте сьогодні ввечері, отам під берестками, як він з купання йтиме, я на його ковдру накину і почну… А ви поможіть, бо сам я, мабуть, не подужаю. Та одмолотимо так, що аж кректатиме, — тоді знатиме як лікувати…

Нічого з моєї агітації не вийшло: не погодились. І хай! Самі потім жалкуватимуть, як їх на молоко посадять.

* * *

Якось увечері, після десятої, коли вже хворі лягають спати, я через вікно потихеньку лізу в садок. Чую регіт.

— Куди то ви, гер?

— Як куди? В садок!

— Так чого ж через вікно, хіба дверей нема?

— Так уже ж, кажу, десята година!

— Так що ж?

— Як так що ж? У нас по санаторіях після десятої у вікно ліземо, щоб лікар не побачив! А потім, вертаючись, до сестри, як вона побачить: "Сестричко, не кажіть же лікареві! Я вам уже... той!"

— Ходіть через двері краще! Як ви самі не хочете зрозуміти, що для вас корисно, а що шкідливо — ніякими ланцюгами вас у кімнаті не вдержиш!

І з санаторія не викинули! От чудаки!

* * *

Взагалі, якийсь такий санаторій не такий, як у нас і Усе тобі дозволяють, ніхто на тебе не кричить. Хочеш лікуватися — лікуйся! Хочеш дурня валяти — валяй.

"ШЕФ"

Власне це буде "пісня" не про нашого шефа, а про шефову працю.

Але самої праці без шефа, так як і шефа без праці, не можна собі уявити, через те, мабуть, тяжко буде одрізнити, де наш шеф, а де його праця.

Шеф наш зветься — доктор медицини, Grabley (Грабляй, доктор).

Він хазяїн нашого санаторія, він нас лікує, крім того, він іще й шеф арцт (головний лікар) усього Зааровакурорта.

Його вважають за досвідченого, тямущого лікаря, з великою практикою і з великою лікарською умілістю.

Говорять, що він був раніше за головного лікаря десь у клініці, але він не любить великого міста, любить землю, любить хазяйство: через те купив собі тут маєток, влаштував санаторій і тепер лікарює й хазяйнує.

* * *

Перша зустріч із шефом.

Під'їхав автобусом до санаторія, чекаю у вестибюлі. Раптом якось так рвучко й енергійно підходить людина в білому коротенькому халаті. Міцно тисне руку:

— Др Grabley!

Здався спочатку молодим дуже..

Потім придивився: великий лоб, черепахові окуляри, широка лисина, молоде обличчя і сиве поза лисиною волосся.

Рухи бистрі, певні.

Коротенька балачка. Потім:

— Біте шен!

Бере мою валізу, несе до автомобіля, садовить мене в машину, сам за шофера — прожогом до вілли:

— Біте шен!

Біля вілли вискакує з авто, за валізу й у віллу на другий поверх.

Привів до кімнати, поправив постіль, кинув оком навкруг:

— Лягайте.

І вже, чую, загула машина назад…

Шефові нашому п'ятдесят літ, або, як кажуть, у нас:

— Funfzig jahre!

Але це абсолютно нічого не значить, їй-богу, він буде такий самий, як йому буде й сто літ або, як у нас кажуть:

— Він, мабуть, двожильний. Він устає, як іще всі сплять. Він усе робить сам.

І він усе вміє робити сам.

І ця робота в його, як іграшка, як забавка.

* * *

До 10 год. ранку він уже скупався в озері (ні холод, ні дощ тут ніякої ролі не грають), обійшов хворих у санаторії, поснідав, обійшов хазяйство, подивився, як снідають хворі.

О 10 год. він уже в машині за шофера. Точно.

1 вже реве його "бенц" — скликає хворих, що він їх везе до MoorBad'у — купати, електризувати і т. д.

Крім того, він же ж директор.

Там він прийма хворих, там він лікує хворих.

Він везе.

Але як він везе?!

Коли сидиш поруч його, в передку, — очі заплющуєш. В його кепка набакир (я ніколи його не бачив у шляпі), козирьок — набік.

Він править машиною одною лівою рукою. Сигналів ніяких. Він проліта повз вози, як вітер…

Своїм "бенцом" він врізається у суточки поміж возами на дорозі, так що думаєш, що полетять к чортам і вози, і "бенц", а сам летітимеш кулею понад усіма дубами, понад високими соснами.

А він лівою рукою стерно крутне, машину виправить, подивиться на нас і усміхнеться.

На крутих віражах чіпляєшся за нього, за дверці, за сусіда, бо, їй-бо, здається, що своєю власною персоною переб'єш стовбур придорожнього берестка.

* * *

Я спитав колись у сестри, скільки часу треба їхати автом до Берліна.

2 1 /2 3 години, — вона каже. А др Crabley їде годину, а найбільше годину з чвертю.

* * *

О першій годині він мчить назад. Обід.

Подивився, як їдять хворі, пообідав сам, обійшов хазяйство і о третій уже летить знову "бенцом" до Баду (це кілометрів 3–5 від санаторію) на вечірнє приймання хворих.

О четвертій мчить назад.

Ви думаєте, що він удень одпочиває? Ніколи в світі. Завжди в нього робота.

Ось ви його бачите в якомусь "морському" картузі. Летить кудись автом.

Прилетів назад, тягне на плечах до озера пудів зо три бензину.

Лаштує моторного човна. Уже він моряк.

Уже літає мотором по озеру, а потім подавсь кудись на острів і тягне мотором баржу з сіном.

І командує, як каштан.

Привіз сіно, полетів мотором на той берег — одвідати хворого. Прилітає.

Миє човна, витирає його, заводить у док.

Піт градом котиться з нього.

Дивиться на вас, усміхається й говорить:

— Як багато треба робити, щоб на кусок хліба заробити.

* * *

Побіг.

Через п'ятнадцять-двадцять хвилин уже на ньому чобітки з острогами, якась жокейська куртка. Вже він верхи на коні гарцює.

За ним їде теж верхи докторша, а за ними ціла зграя собачат: англійський дог, вовк, пудель, і дві такси. Через годину їдуть уже назад.

Сплигнув з коня, оббіг стайні, коровник, і вже біга з садівником по садку та по городі, щось там дивиться, щось підкопує, викопує, розпоряджається.

Не встигли ви сісти вечеряти, вже його лисина в дверях:

— Маль цайт[34].

Уже він тут.

Одного разу всі бачили, що він подався на вгород. Один із хворих, жартуючи, голосно сказав:

— Гер доктор.

А він на дверях:

— Вас? Бітте!

Він скрізь. І завжди.

* * *

Сидимо якось над озером.

Біжить. У купальному костюмі, шапка набакир. За ним зять — німецький актор і донька. Він з граблями й з вилами. В чім річ?

Чистить озеро від водоростей. Годин дві лазив в озері, косив, витягав. Вичистив. Викупався, а через десять хвилин помчав верхи до лісу.

* * *

Нашому шефові 50 літ.

Він доктор прекрасного санаторія.

Він — директор першорядної водолікарні.

Він — шеф-лікар великого курортного міста.

Він — доктор медицини.

* * *

Я не знаю, чи він великий капіталіст, чи він зовсім не хапіталіст.

Язнаю тільки, що його не може перелякати ніяка праця. Він самбо наздоганяє ту працю, вона в нього тремтить і падає переможена. І йому п'ятдесят літ.

БЕРЛІНСЬКІ КОНІ

Коней у Берліні є ще чимало, але вони так з усіх боків стиснуті підземкою, надземкою, автобусами, трамваями, автомобілями, що не "воскресать" їм уже!

Скороскоро в Берлінському зоологічному садку провідник, показуючи на гнідого в яблуках коня, казатиме екскурсіям:

— Кінь!~Латинська назва "equus"! Колись дуже розповсюджена в Берліні тварина, а тепер от залишився один екземпляр, та й той з козинцями...

Живуть коні в Берліні найбільше на пиві.

Чи то воно така традиція, чи, може, пиво треба возити не швидко, щоб воно не хлюпалось, а тільки ж факт: пиво чомусь розвозять кіньми.

Великівеликі куцохвості equus'n волочать великі гарби з пивом.

Коні розгодовані до неймовірного: очевидно, вони пиво п'ють.

А безхвості. І не те, щоб у них хвости поодрізувано, ні, видно, що так вони й плодяться без хвоста...

"Усихає" берлінський кінь, з хвоста починаючи, і нічим йому, нещасному, перед смертю й мух одганяти.

А що у нас, у Берліні, сум викликає — так це візники.

Є й вони ще, але їх небагато: машина нищить їх.

Візники — старістарезні, як і їхні коні.

Вони ще мають своїх пасажирів.

І пасажири, ж такі літами, як і коні, як і візники.

То ті пасажири, що бояться машини, не люблять її, не визнають її і демонстративно їздять кіньми.

Ви б подивилися на берлінського візника, коли він підтюпцем проїздить берлінською вулицею.

Здається, що щось химерне часів середньовіччя вдерлося в машинізовану юрбу.

Невеличка конячина, сумна, як "успеніє богородиці", тягне величезного, такого, як колись наші поміщики шестериками їздили, фаетона.

А на високих козлах сидить сумний і сердитий, старий літами і поглядами "Kutscher"[35].

Він у циліндрі й у лівреї.

А ще вище над ним, як радіощогла, стоїть застромлений у спеціальну дірочку батіг. Тюпикає…

А скільки презирства, скільки знезаги в його погляді на оту безнастанну, кипучу й бурливу стьожку з автомобілів...

Здається, що ось він ізскочить із своїх козлів, вихопить із спеціальної дірочки довжелезного батога і потрощить тим батогом усі оці "бенци", "опелі", "дікзі", "форди"!

Він їх так битиме, так битиме, що летітиме на всі боки скло, він посіче на капусту їхні шикарні подушки, а своїми величезними з дерев'яними підошвами черевиками він на порох перетре всі їхні магнето.

Так він їх ненавидить.

Коли позад нього зареве нетерплячехапливий "бенц", він ніби не звертає на нього жоднісінької уваги! Він його не чує! Він не хоче його чути! Він не дає йому дороги!

І тільки з зів'ялих очей його блискавки миготять.

А в блискавках тих стільки серця, стільки безсилої люті!

Бо не в силі він уже нічого зробити, нема в нього способу припинити галасливий, невблаганний, рвучкий гуркіт ненависного йому мотора.

Того мотора, що в ньому заховано сотні таких сил, як сила його гнідого, чи вороного, чи сірого Васька.

Через те він такий сердитий і разом з тим такий сумний.

Нещодавно проспівав свою лебедину пісню "Залізний Густав", найстаріший берлінський візник, що більше як півстоліття прокучерував у Берліні.

Проїхав він останній раз.

Але проїхав не звичайно, проїхав урочисто, з помпою. Він проїхав із Wannsee (берлінського передмістя) аж до Парижа.

З цього зробили мало не національне свято!

Влаштували йому "цісарські" проводи.

Всі газети були повні кожнісінького його кроку.

На дорозі скрізь були організовані йому урочисті зустрічі.

Париж виходив зустрічати його аж до Версаля.

Одне слово — помирать, так з музикою.

Не в "Залізному Густаві", звичайно, тут річ.

"Залізний Густав" — символ.

Разом з Густавом "одспівали" свою пісню всі — і залізні, і дерев'яні, й конопляні Густави.

Ще рікдва, може, трохи більше, — і всі Густавові фаетони стоятимуть у Берлінському національному музеї, а їхні козинчасті коні підуть на підошви для шоферських черевиків…

І тільки в зоологічному парку ходитиме тварина, що про неї казатимуть:

— Equus… — і т. д., і т. д.

Знаєте, де ще тут "уживають" коней? На весіллях!

Я вже, положим, про це згадував!

Молодого й молоду везуть до вінця обов'язково кіньми, в кареті.

Кажуть, що це традиція.

А по-моєму, то молода держиться в цих випадках за коні!

Все-таки не так швидко обкрутять!

Хоче хоч як-небудь одтягти хвилину, коли вже їй, нещасній, на все життя залишиться три речі: кіндер, кірха й кухня!

Я б на місці берлінських коней утік би в наші херсонські степи!

Там іще б пожив років із сотню, а тут їм погибать! Порятунку нема! Сильнобо гудуть мотори!

РАЙХСОХМАТДИТ

Не попав я, товариші, до німецького міністерства с.д. Мюллера.

Ви ж знаєте, що недавно оце утворився в нас, у Німеччині, новий кабінет міністрів, на чолі з с.д. Мюллером.

Так я туди не попав.

Спочатку було думав виставити свою кандидатуру, — як раз тоді людей потрібно було, бо коаліція ніяк не клеїлась. І костюма собі пошив був підходящого, а потім роздумав.

Хоч кравець і казав, міряючи мені піджачишку:

— Gut! Ser gut! Просто хоч у міністри!

Але я в міністри не пішов.

Бачите, річ у тім, що останні політичні події у нас, у Німеччині, пройшли під гаслом:

"Хай живе онук президента ФонГінденбурга"!

Німецька соціалдемократична партія з цього приводу навіть партійного свого статута змінила.

Першим пунктом її програми тепер стоїть:

"Колихання, сповивання й купання Центральним Комітетом партії президентового онука".

З цим пунктом дуже радо погодилася й решта партії (крім комуністичної), додавши до цього пункта ще слово:

"Цілування".

Куди цілувати, в програмі не зазначено.

Після дискусій з цього приводу ухвалено було так:

— Цілуй у те місце — яким вони (онук тобто) до тебе повернуться.

Директиву цю й узято до виконання всіма членами партії.

Комуністи до міністерського уряду, ясно, не ввійшли. Виходило, значить, що мені треба було йти туди персонально.

Я, подумавши, не пішов.

Не те, щоб я не любив немовлят і взагалі дітей. Цього сказати не можна: дітей я люблю. І колихати їх мені доводилось. А от сповивати й купати не вмію.

Ну, й пішов би я до кабінету якимось там віцеканцлером, чи що.

Канцлер би був зайнятий, чи що, а немовля б "розкричалось".

Покликав би мене президент:

— Викупай та сповий! Ну, що б я робив?

От і криза кабінету. Добре с.д. Мюллерові.

Він, кажуть, так уміє забавляти президентового онука, що навіть рідна мати перед ним пасує.

Як тільки ввійде до опочивальні, зразу якось так перед ним підскочить, зробить йому "агуськи", протанцює перед ним "сорокубілобоку", що "на припічку сиділа, діткам кашку варила", потім пальчиком животика йому полоскоче, воно зразу і заспокоїться.

Гінденбург не нахвалиться новим рейхсканцлером.

Каже, що буржуазні партії ніколи б такої досконалості в охматдиті не дійшли, як соціалдемократи!

Решта міністрів Мюллерового кабінету страшенно заздрять успіхам свого соціалдемократичного прем'єра.

Відбувши таксяк декларацію в райхстазі, кабінет ухвалив скопом піти на короткотермінові курси Охматдиту, щоб дорівнятися до с.д. Мюллера в доглядданні високого онука.

Міністри Гільфердінг. і Курціус цілісінький день в Тіргартені в коні граються.

Гільфердінг уже так іржe, як справжній молодий лошачок, а в Курціуса це не виходить: так він кинув учитись іржати, а вчиться задом бить...

Вони так ролі й розподілили: Гільфердінг іржe, а Курціус задом б'є.

Держать вони це все в секреті, щоб потім несподіваним виступом перед президентовим онуком остаточно "забити" Германа Мюллера.

Але, здається, Штреземан покриє всіх.

От придумав номер.

Він сидить на курорті й знаєте, що робить?

Розвиває груди!

За мамку хоче бути!

Приймає оті пілюлі, що дають "розкішний бюст" і масирує груди.

Ще молока нема, але лідери народної партії сподіваються, що осьось закапає.

На останньому засіданні народної партії ухвалено надіслати Штреземанові два бюстгальтери…

* * *

Бачите, як тяжко тепер бути в Німеччині за міністра.

Через те я й одмовився виставити свою кандидатуру.

Накажуть тобі бути за мамку, — і будь!

Воно це нічого, поки немовля манісіньке, поки в нього ще зубки не попрорізались, а підросте і почни йому груди давати, а воно — гам! — і одкусить!

Хай йому!

СЕЛО НІМЕЦЬКЕ

Нічого я тут, у Німеччині, братця, не допойму: чи оце біля мене село чи не село?

Дворів, може, з двадцятеро над озером.

Хазяї, безперечно, хліборобствують, бо, бачу, їздять з плугами на поле, возять сіно, їздять велосипедами з косами, з граблями. Дівчата кудись їздять з сапачками.

Очевидно, як не справжнє німецьке село, то присілок, чи що.

Я не знаю, чи буде життя в цьому присілку типовим узагалі для селянського німецького життя, через те боюсь узагальнювати його.

А так, коли хочете, розкажу, що воно тут робиться.

Живуть тихо. Ні пісень дівоцьких не чути, ні парубоцьких висвистів.

Воріт, вимазаних дьогтем, не бачив, хоч дівчата в кожному дворі такі, що вже пора б ворота помастити.

Пришліть мазницю дьогтю, я їм покажу, як у нас на Вкраїні парубкують.

Є дві пиварні, з столиками в садочках. Місцевих пожильців я в тих пиварнях не бачу, держать ті пиварні хазяї спеціально для приїжджих із Берліна гостей, бо на озеро, на наше, неділями й святами сила народу з'їжджається.

Розпитувався, де самогон тут гонять.

Не гонять.

"Що ж ви тоді за село за таке?!" — кажу їм. Жінки весь час пораються на вгородах: полять. Сільради нема. Кооператива так само нема.

Є одна бакалійна крамничка "Materialwaren", як значиться на вивісці.

В крамниці можна дістати чого хочете, аж до дорогих вин і лікерів.

Крамниця чиста, крам свіжий, добрий.

Мануфактури в крамниці нема.

Біля крамниці, хоч там є і пиво й горілка, бійки ще не було ні разу.

Чоловіки, видко, багато працюють. Взагалі, по хазяйству.

Усі вони з сигарами в зубах і в якихось таких черевиках, без задників і на дерев'яній підошві, їде на велосипеді, а черевик тільки: — Хляп! Хляп!

А на велосипедах геть чисто всі.

Ну, така іноді бабуся їде на велосипеді, що не знаєш, як вона на нього видралась. А то бачиш іще таке.

Хлопчисько, років так йому 56, на маминому велосипеді котить.

Воно ж, пацаня, ще сідла не дістане, а їде на самих педалях.

Велосипед більший за нього вдесятеро. Нічого — їде. Аж крекче та їде.

* * *

Коров ніде не бачиш. Хоч видко, що корови є, бо молоко возять.

Коров не пасуть. І коней не пасуть.

Коні добрі, стрижені, вичищені й вимиті.

Їздять повагом, здебільша ходою, іноді — підтюпцем і ніколи швидко.

Не бачив також, щоб летів якийсь хазяїн вскач, стоячи на гарбі й репіжачи коні навильником по клубах.

* * *

Пасуть вівці й кози. Пасуть хлопчаки. Вівці — такі ж таки вівці, як і в нас, здебільша мериноси. І кози такі, як і в нас. І цап такий самий, як і в нас.

І німці Ще не придумали цапа доїть. Цап і тут не доїться.

Мекають вівці й кози по-німецькому. У нас так:

— Мммме!

А в них цап і баран мекають:

— Дер ммме!

Вівці й кози:

— Ді ммме!

Козенята:

— Дас ммме!

Пастушки не матюкаються й не просять:

— Дядьку! Дайте закурить!

А при зустрічі завжди кажуть:

— Guten Tag!

* * *

Огороди й садки дуже добрі. Чисті, викохані.

Нема дощу — щовечора поливають і садок, і город. Для того є спеціальні "пожежні" кишки. Ясно, звичайно, що в кожному дворі не колодязь, а водогін.

А то ще й так буває.

Невеличкий клаптик біля городу левадки, сіножаті, і от бачу, що, так в тиждень раз, хазяїн поливає його чимось із бочки. Просто коня запрягає в бочку і їздить тою левадкою кружка, а з бочки щось віялом таким виливається.

Розпитуюсь.

Виявляється, що в бочку він збирає з-під худоби сечу, а потім тією сечею поливає леваду. Он воно як!

* * *

Неділями жінки не ськаються, лежачи на призьбі чи під грушею.

Не видко також, щоб якась мати гналася улицею з дрючком або з віником за хлопцем чи за дівчиною.

Чорти тут усі в озері спокійно живуть, бо не чуть, щоб хтось їх непокоїв, посилаючи заразом по стонадцять штук у печінку, в душу й у голову.

Біля пивоварень не то що бійки, а й матюків не чуть.

До того сумно, що просто, хоч сам ходи та матюкайся.

* * *

Щодо аліментів, так саме щось не чуть. Хлопці всі такі веселі ходять, що аліментів, видно, не платять.

* * *

Я ж знаю, що ви зараз запитаєте єхидно:

— А самооподаткування там є? Ото ти нам скажи!

Є! Є "самооподаткування".

Бо неписьменність тут ліквідовано ще тридцять літ тому. Ще 1898 року був тут останній неграмотний! І в кожному селі є школа.

Та не одна.

А так: в одній учаться, а друга в запасі стоїть. І містки всі цілі... і дороги путні.

* * *

Отак і живемо! Тихо живемо.

А оце три дні тому, дивлюсь, біля моєї хати на майданчику, над озером, дві якісь великі хури зупинилось.

Дивився я на ті хури і ніяк не міг догадатись, що воно таке там навантажено.

Пішов до лікаря, години за дві вертаюсь, а вже біля мене каруселъ стоїть.

Така ж самісінька, як і в Козельщині на ярмарку.

Коні дерев'яні, свині дерев'яні, гусаки, крісла. Цяцьки кругом висять.

І тільки й того, що електрику зразу від стовба до каруселі провели.

Ну, думаю, наша бере! Це наша карусель! Я ж собі думав: невже ж німці, такий культурний народ, — і на каруселі!

Мені так гадалося, що німецькі діти тільки й думають, що про репарації та про плани Дауеса! Нічого подібного!

Як заграла ввечері катеринка, як поназбігалося дітлахів, як комашні!

Крутяться, аж поки баки їм позабиває.

А карусельщик хитріший од наших.

Наші так наймають хлопців, щоб крутити карусель, а цей білу кобилу для цього пристроїв.

Кобильчина біга всередині й карусель крутить.

І така, вам скажу, розумна кобильчина, — як тільки дзвоник задзвонить починати — вона і біжить; як задзвонить припиняти — вона стає.

Третій день уже карусель крутиться. Години до 12 ночі не вгаває.

То крутились діти, а це вже й дорослі пішли. Старі діди* вертяться. Спочатку мені подобалось.

Сидиш, заплющиш очі й думаєш, що ти в Козельщині на ярмарку.

А катеринка ще візьме та й засмалить "Стеньку Разіна". А це вже набридло.

Та ще сьогодні цілий вечір не "Разіна" грає, а якоїсь нудної й голосної. Отакої:

— Ой, рарара пуу. Ой, рарара пуу.

Правда, поганий мотив! Аж у вухах лящить! Ну, не дає писати ніяк. Крапка.

"POUR LES DAMES"[36]

Спеціальна усмішка для жінок.

Для жінок, про жінок.

Для жінок наших, про жінок німецьких.

Для яких наших жінок?

Читайте, — самі побачите.

У всякому разі,— "присутніх не торкається".

Жінки німецької національності — особи жіночої статі. Вони дуже щасливі.

А щасливі вони через те, що їм не треба ніколи думати про те, як дістати зза кордону шовкових панчіх, пудри Coti і губної помади Нивідан.

А їхні чоловіки ще щасливіші, бо, при командировці за кордон, їм не треба думати: який орган собі замотувати, переїжджаючи кордон,

панчохами, як застібнути на собі дамські панталони і куди засунути флакон парфумів, коробку пудри і губну помаду, маючи на увазі, що не в кожну дірку цей крам улазить.

Німецькі жінки не фарбуються: не фарбують ні брів, ні віїв, ні губ, ні обличчя, ні кінчиків ушей, ні ніздрів.

Так що за кордоном помаду губну, за непридатністю, дають скаженим свиням.

Вони від неї дохнуть.

Одягаються тутешні жінки дуже шикарно і на їх чисто все: і білизна, і вбрання, і черевики, і пальто, і капелюхи, і рукавиці — все чисто в них закордонне.

Нічого не побачите ні з Текстильсиндикату, ні з Церобкоопу, ні з Комборбезу.

А як у них закордонний крам дуже легко дістати, то вони й його не шкодують аж ніяк.

Вони одягають по 8 пар шовкових панчіх зразу, по два черевики на кожну ногу, шовкових панталон носять по чотири пари, рукавиць по три пари і по 2 '/г капелюхи.

Зимою одягають зразу по три котикових пальта електрик.

І ото одягнеться та перед вами й ходить, хвастає.

А я їм і кажу:

— Чого задаєшся? Ну, чого, кажу, задаєшся? Та якби в нас не було Шепетівської, кажу, митниці, то наші б жінки по 8 електрикових отих пальт надівали.

— О майн гот!

— То-то ж, кажу, що гот!

* * *

Мода тепер у Німеччині на жінках така. Почнемо з голови. Значить, так.

На голові — капелюх. Такий, знаєте, круглий. По боках — криси, а всередині дно. Отакий тепер модний капелюх.

Потім іде в жінки голова. Голова — кругла. У волоссях. Волосся молоді здебільша стрижуть. А в старих — само вилазить. Через те старі жінки всі носять на голові таку сітку шовкову, тонесеньку, — надіються, значить, що з сітки волосся не вилізе. Вилазить і з сітки. Зачіски — в старих, куди само зачешеться, а в молодих — чоловічі зачіски.

Далі йде обличчя. Як уже було сказано, обличчя не фарбоване.

Далі, значить, пішов бюст. Іменно пішов. Куди пішов, невідомо, а чи скоро вернеться, так саме ніхто не знає.

"Безбюстя" — тепер мода. Жінка намагається на голку перекинутись. Щоб ото така була тонка та гостра.

Трапляється, положим, і навпаки.

Далі пішла фігура. Тонка — модна. Товста — ні.

Далі — ноги. Дві ноги в кожної жінки. Ноги такі, що з двох вільно можна зробити шість. Матеріалу на ноги не пошкодовано.

* * *

Діти є.

* * *

Багато жінок їздить верхи на конях по Тіргартені. Очевидно, допризовна підготовка майбутньої німецької кінноти.

* * *

Дуже багато жінок правлять автомобілями. Усі жінки їздять на велосипедах.

* * *

Переодягаються дуже часто. Це я помітив у санаторії.

Снідать іде в одному вбранні, вечерять — у другому, обідать — у третьому, спать — в четвертому.

Слава богу, що тільки чотири рази на день їсти дають, а то б тільки те й робили, що скидали б та одягали свої плаття.

* * *

Узагалі можна сказати, що німецькій жінці куди легше живеться, як хоч би й нашій!

Тут дуже легко жінці набувати якенебудь наукове, чи що, звання.

Коли чоловік, наприклад, дістає звання професора, тоді його жінка зветься не іначе, — як:

— Фрау професор! Докторова жінка:

— Фрау доктор!

Якщо чоловік п'яниця, жінка буде:

— Фрау п'яниця!

Чоловік — більярдний жук, його жінка:

— Фрау жук!

Якби я тут оженився (тьху, тьху, тьху!) — моя б жінка звалася:

— Фрау язва шлунку.

А навпаки щось я не чув. Ніколи так не буває, що коли жінка прачка, чоловік її:

— Гер прачка.

Або жінка Настя, — чоловік:

— Гер Настя.

Як бачите, з цього боку жінки в Німеччині в привілейованому стані.

До рівності поміж чоловіками й жінками не дійшли.

* * *

Що тут для жіноцтва добре, так це поведінка їхня з чоловіками.

Вільна поведінка.

От ви йдете вулицею, і бачите: йдуть собі жінка з чоловіком в обіймах.

Не під ручку, а таки обнявшись за шию, як слід, і ніжно одне до одного пригорнувшись.

І ніхто пальцем не показує, ніхто протоколу не складає.

А цілуються чоловіки з жінками, так де тільки вони не цілуються.

їдуть в авто — цілуються.

В театрі під час дії — цілуються.

В кіно, як тільки картина починається, так аж стогін стоїть од поцілунків.

Так, як ото на болоті ввечері влітку жаби квакають, так оті. поцілунки кругом.

Тільки:

— Цмок-цмок! Цмок-цмок!

Одна емігрантська газета (очевидно, редакторові вже під дев'яносто) так аж запротестувала:

— Ніяк, — каже, — з дітьми в кіно через ті поцілунки піти. Така розбещеність! Що з тих дітей вийде?!

І, справді, воно якось незвично.

Сиділи ми якось з Йосипом Йосиповичем Гірняком у кіно під поцілунковим градом, так аж мене оскома взяла:

— Давай, кажу, Йосипе Йосиповичу, хоч вдвох цілуватись, чи що. А то сидимо, кажу, як архімандрити на іменинах.

— Хай, — каже, — на Великдень.

Да, тут з цього боку куди вільніше, як у нас.

У нас, щоб тому нещасному завові особистого секретаря цмокнуть, так треба плакати які на дверях вивішувати, щоб "без доклада не входить" та двох кур'єрів біля кабінету ставити, щоб пошепки говорили:

— Зайняті! Приймати нікого не веліли! Та й то не встережеться ніяк.

Та ще під час самокритики — хоч губи к чортам одрізай. А тут — ні.

Тут за особистого секретаря бути — так до смерті зав може зацілувати. Который енергійний.

Навіть у колдоговір може такий пункт уставить, щоб цілуваться.

Чи не завести й у нас такого звичаю?

Хай би жінвідділ подумав та розробив відповідну інструкцію.

А то в нас без інструкції обов'язково "ухили" підуть і попухнуть губи.

КОРОП ПО-НІМЕЦЬКОМУ

Артистові Євгену Коханенкові, славному рибалці, на спогад про бердянські коропи присвячую.

Автор

Ми зійшлися з ним, бо обидва ми рибалки.

Ми любимо сидіти вдвох з удочками над озером, дивитися на поплавки й думати кожний про своє або потихеньку, щоб не полохати рибу, розповідати один одному про всякі такі пригоди з рибальського життя.

Ви ж знаєте, що ніщо так не ріднить людей, як мисливство та рибальство.

Двоє рибалок або двоє мисливців ніколи не почувають себе чужими один одному; в них є про віщо говорити, вони — завжди друзі.

Крім того, виявилося, що в мене з ним багато спільних рис.

Він ходить у моноклі, а я в штанях.

Він — директор якоїсь великої торговельної німецької фірми, і в мене онук буде директором цегельні.

Він щороку двічі приїздить до санаторію відпочивати, і я за все своє життя раз приїхав.

Отак сидимо й говоримо собі потихеньку.

Він мені розказує, а я йому розказую щось цілком аналогічне.

Як завжди між рибалками: коли один упіймав коропа на 1 п. 26 ф. вагою, то і в другого такий самий короп буде. Може, хіба на 33 'Дсрунти або важчий, або легший.

Розповідає він мені, що на солідну рибну ловлю він їздить на Рейн. Отам риба!

А я йому розповідаю, що я так само їжджу в Карачівку на Уди.

Він ловить форелі в гірських річках Шварцвальду, а я ловлю верховодки у Васищеві.

Він з захопленням знайомить мене з цікавим рибальством на форель.

— Одягаєш, — каже, — гумові високі чоботи, щоб ноги не замокли, стоїш у воді й удиш. Раз попалась форель на 27 ф.! Чотири години вовтузився, а таки витяг!

— І зо мною, кажу, такі випадки бувають. Скидаєш штани, щоб штани не замокали, лізеш по пояс у Уди й удиш. Раз попалась, кажу, верховодка 27 1 /г ф. У воду втягла!

— Дуже інтересна, — він розказує,— рибна ловля в Швейцарії на Цюріхському озері.

— Не менш інтересна, — я йому розказую, — рибна ловля в Покотилівці.

— В Цюріхському озері,— він каже, — є величезні королівські коропи. Цу гросе фіш! 01

— І в нас, кажу, в Харкові є один Фіш, що за касира служить у редакції. Цуцу! кажу. Гросе фіш. Насилу в касу влазить... —

Отак сидимо собі й перекидаємося словами. Ловиться здебільшого сама малеч. Окунчик там, пліточка, краснопер.

Натягаємо так десятків зо два й несемо свиням санаторійним.

Страсть, як свині свіжу рибу люблять.

Такими приятелями ми з директором свиням поробилися, що підходишно тільки до свининця, а вони всі так привітно хрюкають.

Одного разу з зонабенда на зонтаг[37] сидимо, удимо. Дивлюсь, до мене підпливає зграя коропів, штук так на п'ятнадцятеро.

І путніх коропів. Прямотаки великих.

Я за вудку й поміж них потихеньку тільки — кидь!

Один і вхопив гробака.

Ех же ж як і сіртонув!

Вудлище моє вдвоє зігнулось!

Аж затремтів я весь.

Вудка хоч і не на коропів, та міцна, аглицька, така, що при вмінні тягти, витягти можна.

Хворі лежали на лежанках над озером. Позбігалися всі на цю дивовижу. Цілий ярмарок! Один те радить, другий те.

— Та так тягніть!

— Та отак тягніть!

— Ох! Ах! Ах! Ох!

Хапають за вудку. Кожний хоче витягти.

Тут у самого вже "неррррви не витримують".

Розсердився я.

— Граждани, — крикнув, — а чи знаєте ви анекдота на "чи"?

— Вас іст дас "чи"?

— Даст іст, кажу, чи не пішли б ви звідси! А то хрясне, кажу, вудочка, і коропа "митькою звали"!

— Вас іст дас "Митька"?

— Даст іст, кажу, такий Митька, що дулю собачу матимеш, а не коропа! Увайдіть!

— Вас?

— А боже мій! Ось не лізьте, кажу, бо, їйбо, вудлищем, штоком оцим, так і оперіщу! А ще культурні! Та знаєте, який це момент у рибалки? Та це такий, кажу, момент, що наш рибалка, кажу, вас би вже всіх аж по піднебесних канцеляріях порозсилав. Я ще з вами, кажу, похорошому! Авек!

Замовкли вони.

Почавпочав я виуджувати, підвів до берега, — раз! Є!

Викинув на берег.

Коропина так фунтів на десяток.

Як узяли мене всі на "гох".

— Гох! Гох! Гох!

Я на всі боки кланяюсь.

Урочисто понесли того коропа на кухню!

Я був героєм дня.

На другий день подали мені "рехнунг"[38].

За впійманого коропа маю я заплатити двадцять марок!

Коропа того з'їв директор, бо мені риби не можна їсти.

Здох би він йому! Короп!

БЕРЛІНСЬКІ МУЗЕЇ

Найголовніше, знаєте, нам по музеях треба! Бути, знаєте, в Берліні і не побувати в музеях — це просто злочинство! Берлінські музеї — це ж квінтесенція всіх музеїв... Ви ж знаєте, що таке німецька культура? А в музеях у них позбирано гетьчисто все! З найдавніших часів! Ще з того періоду, як німець мавпу видумав, і аж до нашого часу! Завтра вранці, як тільки поснідаємо, зразу ж у музеї.

— Тільки в музеї! Як устанемо, так і в музеї. Чого тоді їхати сюди, коли в музеях не побувати?

— Швидше снідаймо — і в музеї! Швидшешвидше!!

— Зараззараз! От тільки оце "кезе"[39] проковтну й біжимо!

— Пішли-пішли, бо музеї тільки до зі години.

— Гайда!

Пішли.

— Швидше-швидше, товаришу! Музеї великі, а часу небагато!

— А дивіться сюди! Ось ідіть сюди! Дивіться ж, валіза яка! А вітрина!

— Ні, валіза яка! Чорт його знає! Дивіться: не валіза, а цілий гардероб! І для всього — свій відділ: он — для піджаків, он — для штанів, он — для білизни! І не помнеться нічого в такій валізі. Треба буде купить!

— А скільки ж вона коштує?

— А он несесер! Бачите?

— Бачу! От несесер!

— Треба буде купити! А он, бачите, з крокодилової шкіри!

— Де?

— Он! Он! Треба буде купити!

— А дивіться, он жіночий ридикюль! Червоний! Ой, чорт! Треба буде купить!

— Ну, ходім-ходім! А то спізнимось!

— Пішли.

— Тссс! Дивіться, які банани! Ох, і банани ж!

— Та ні, он ананаси!

— А то що за ягоди такі червоні?

— Ото? Чорт його знає, що воно таке! А он — кавун, чи що?

— Та ні, то, мабуть, не кавун!

— А що ж воно таке?

— Не знаю! А он черешні! Як помідори!

— Та то ж помідори!

— Та ні, черешні!

— Ой, чорт! Треба буде купить!

— Ну, ходім-ходім! Качай!

— Слухайте, що воно ото за страховидло? Крокодил, чи що?

— То гумовий крокодил, надутий!

— На чорта?

— Плавають на ньому, як купаються. А оте жабидло бачите?

— То що ж, іграшка, чи що?

— Ну да! А ото гумові миски!

— А ото гумові черевики?

— То для купання так само!

— Треба. буде купить!

— Ну, пішли!

— Пішлипішли!

— Що то, живий манекен, чи що?

— Ну, да! То новий фасон убрання. То спеціальні є такі баришні, що ото одягаються, стають у вікнах і рекламують убрання!

— А нічого, собі манекен! Треба буде купить!

— Ну, побігли!

— Іду-іду!

— А ось! Перли штучні! Про це ж мені жінка й казала!

— Ага-ага! Оце ж вони й є! Оце ж ті самі!

— Та дивись які!

— Тут є ще кращі!

— Ні, дивіться, он гадюка! З чого вона зроблена?

— То, мабуть, теракотова!

— Треба буде зайти сюди! А он, бачите, намисто?

— Ого!

— Треба буде купить!

— Ходім!

— Ходім!

— Дивіться, які електричні лампочки!

— Сині, рожеві, червоні! Та скільки їх!

— А оті лампочки, що мигтять, як горять!

— Ну?

— Їй-богу! А он ліхтарі які!

— А ото бачите устаткування на цілу електричну станцію!

— Оо! Треба буде купить!

— Ну, ходімте, а то вже дванадцята година!

— Пішли!

— Агаагаага! В оцю мені крамницю обов'язково зайти треба! Бачите, оте пальто, з отією підкладкою!

— Так і мені ж треба! Та от же ж воно те, що я давно вже шукаю!

— Ні, тут давайте краще роздивимось! Оно за сто двадцять марок!

— Нічого! А он краще, оте, що сто п'ятдесят марок!

— Отакий би мені костюм для роботи!

— Та тут і черевики!

— Це ж спорткрамниця!

— Ааа! Спорт! Шкода, що я в футбол не граю, а то купив би оті буци! Ох, і буци, видно, добрі!

— Ну, не затримуймося, бо вже пів на першу!

— Ходім!

— Ось вони, ті пера автоматичні! Та дивіться, нова якась конструкція! Таких іще не бачив!

— Оті зелені? То — американські!

— А мені їх, знаєте, чимало треба! І Микола прохав, і Федір, і Сидір, і Іван, і Віктор, і ще, і ще, і ще, і ще… Я вже забув, скільки їх мені треба. Щось штук дев'яносто, чи що. Може, як гуртовому покупцеві, знижку зроблять? Як гадаєте?

— Треба буде спитать!

— І блокноти тут є! І олівці! Треба буде запам'ятати цю крамницю! Як вона зветься, треба записати, щоб не забуть.

— Скоріше тільки записуйте, а то треба йти!

— Вже! Біжімо!

— Що то таке, дивіться, коня живого в авто повезли?

— Ага! То, мабуть, на біга. Щоб не стомився дорогою — його й везуть.

— Дивись, — уже коні в автомобілях їздять! От чудасія! І стоїть же, лиха дичина, спокійно. Звик, чи що?

— Ну, йдем! Ідем!

— А то що воно за чуперадло таке в білому стоїть?

— А то кухар з ресторації для реклами стоїть! Он у нього на пузі написано, з якої він ресторації!

— І ото цілий день і стоїть?

— Так і стоїть!

— От! Треба буде купить!

* * *

— О, годинники!

— О, бритви!

— О! О! О! О!

— Ну, ходім, ходім! Ось вже й музей!

— Дивіться, зачинено!

— А котра воно година?

— Пів на четверту!

— Ах, чорт його знає: спізнились! Здається, швидко ж ішли!

— Ну, завтра вже обов'язково: раніше встанемо й побіжимо!

— Так-так! Обов'язково! Завтра.

— Швидше-швидше!

— Зараз-зараз!

— О, дивись — білизна!

— О! О! О! О!

— Котра година?

— Чверть на четверту!

А німецька культура — солідна культура. Німецькі музеї — всесвітні музеї!

Не побувати в берлінських музеях — це ж злочинство! — Ну, завтра вже обов'язково!

БЕРЛІН УВЕЧЕРІ

Чим одрізняється вечір од дня?

Ну, хоч у Харкові, чи що?

Тим, що вдень видко, а вночі темно.

Тим, що Харківський комунгосп увечері не світить, а вдень читає в газетах:

— Та коли ж на робітничих околицях світло буде? У Берліні цим ви вечора від дня не відрізните. Тут — однаково.

І вдень, і вночі видно. Хіба тільки, що вночі видніше, як удень! Удень всетаки бувають хмари, чи що, а вночі ніяка хмара Берліна захмарити не може!

"Турчанка" 1 в Берліні справно працює. Я вже розпитувався тут у знайомих.

— Де ви, питаю, для Берліна таку "турчанку" знайшли, що вона весь час світить?

— Е, — кажуть, — ізнайшли!

— Так, може б, ви й мені адресу сказали, — я б поїхав додому та розказав би Харківському комунгоспові, хай би, може, й він собі такі купив.

Не дали адреси. Кажуть, що без "турчанки" в Харкові сумно буде жити. І нічого буде "Вечернему радио" писать.

* * *

Хороша "турчанка" в Берліні. Ну, як би вам, щоб зрозуміліше? Ну, — "видно, хоч голки збирай". Далі ви вже самі додасте: "Вийди, коханая..." і т. д., й т. д...

Електрика горить, так уже горить!

Та якими тільки, якими кольорами вона не горить!

І синіми, і фіалковими, і білими, і жовтими, і червоними!

Та всіма, одне слово.

І все це відбивається в асфальті.

І дивишся вздовж улиці — так вся вулиця ніби якийсь різнобарвний сніп із проміння!

А авто, автобуси, мотоцикли — прожекторами її оперізують.

Ідеш у якомусь огняному хаосі!

Найбільше, щодо світляного крику, надсаджується реклама!

Чого тільки та реклама не доходить у своїх витівках, щоб звернути на себе увагу, щоб її помітили.

То тобі якийсь будинок горить увесь синім. Момент — він уже червоний! Далі — він зелений.

І все це мигтить, "сміється, перегулюється". Там — горить чобіт! Там — ковбаса! Там — авто!

Ось бачиш — загорілась на даху величезна пляшка! За нею — бокал...

З пляшки в бокал ллється електричне вино! З бокалу вискакує електрична піна. Це — реклама шампанського! Раптом усе гасне! А потім знову... І так цілу нічі

Єсть улиці, що, буквально, якесь пожарище!

Да, влітає в копієчку торговельним фірмам реклама.

* * *

Вулиці ввечері повнісінькі. Кафе — аж через вінця.

Але не шаландатимемося по вулицях, не сидітимемо в кафе, бо ми вже там були, та й нас абсолютно не цікавить оте жіноцтво, що "продається з публічного торгу".

Ходім у кіно!

Кіно — "на ять".

Ну, ясно, що величезні зали (є, правда, і кіно — маленькі, наче курник. Тут короткометражні картини демонструються), ну, ясно, що шикарні фойє, симфонічні оркестри і т. д.

Потрапили якраз на "інтересний" фільм з радянського життя, американського виробу.

Я не знаю, чи не йшло воно в нас (у нас все може бути), у всякім разі десь у себе я бачив фото з цього фільму.

Знаєте, бурлаки на Волзі баржу тягнуть, отаман такий обідрано-кучерявий з обличчям Аполлоновим. Князь, князівна. Початок революції. Отаман робиться повстанським командиром (ну, ясно ж — більшовицьким), розгром маєтка, зустріч отамана з князівною.

Ви ж уже догадались, що роман, що любов, що отаман врятовує князівну і т. д.

Отака, одне слово, "хріновина з морксвиною".

У що ж тільки понаряджали американці тих повстанців?!

А морди!

Має успіх фільм!

Ну, як же ж: більшовиків показують!

Іде ця картина в супроводі і оркестру, й хору.

Хор у відповідних місцях співає "Дубінушку".

Співає по-руському.

Очевидно, емігранти.

І, треба вам знати, що "Дубінушка" — популярна у Берліні пісня.

Я в санаторії її чув.

Співали її люди, що навряд чи їм колинебудь доводилось тягати баржі.

Може, хіба доведеться?

А так — кіно, як узагалі кіно!

Чогось такого "сенсаційного" в кіно не чуть.

Іде "Анна Кареніна" в одному з кіно. Я — не бачив.

Та їздить по Берліну, — кажуть, — Мозжухін у своїому шикарррному авті.

Оце й усі кіноновини!

Що добре — то це і велика, і свіжа завжди кінохроніка: де, разом із цікавими подіями, демонструють і природниче життя.

Життя комах, звірів, птиць. Це — дуже цікаво.

ВУФКУ! Guten Tag!1 Як у нас говорять!

* * *

Ходімте тепер у театрі

Тепер же, як ви знаєте, в театрі не сезоні

Працює, здається, опера та театр Рейнгарда.

Ходім до Рейнгарда, бо в оперу спізнились.

Тільки беріть грубі гроші, щоб попасти в театр.

Тут абонементної системи немає, контрамарок не дають, а перше місце коштує не більше й не менше як ЗО марок (15 крб.).

Поганенькі в нас місця були, на останньому ярусі, а й то щось по 7 '/2 марок, чи що, заплатили.

Так що тут по театрах не розгуляєшся.

Тут таке "мистецтво — трудящим", що сильно почухається той трудящий, як у театрі побуває.

Днів із чотири на картоплі сидітиме.

В театрі йде щодня п'єса "Артисти" американського (здається) автора, з дороблениім текстом Йосипа Димова.

Постановка — Рейнгарда.

П'єса, як уже й назва показує, з життя артистів. Звичайна собі комедія (трішки з "трагі" спереду), з дотепним (кажуть) текстом.

Сцена — на сцені. Артистичний "кабачок" і т. д., і т. д. Грають прекрасно.

Головну роль виконує кол. артист Московського камерного театру Соколов.

Теж грає чудесно. Фахівці тільки кажуть, що мова його німецька ще й досі шкутильгає, за що його полають ввесь час німецька преса.

Але Соколова вважають за крупну фігуру театрального Берліна.

Виконання, та й сама постановка — реалістичні. Театралізовані, звичайні, але нічого карколомного нема. Прекрасні, з боку оформлення, сцени — "сцени на сцені". Повна ілюзія.

Але все це, при технічних можливостях театру, не так уже й мудро.

В Манилівському сельбуді навряд чи Рейнгард міг би поставити так "Артистів".

Одкидати, розуміється, не можна великої режисерської роботи, але щоб в "Артистах" було вхоплено "бога за бороду" — ні!

Хороший, навіть прекрасний спектакль.

Але й у "Березолі" є хороші, навіть прекрасні, спектаклі.

Можливості Харківського театру (технічні) "трішки" гірші, як берлінського, проте, спектаклі є хороші, і навіть прекрасні.

Хоч "Березіль" не мас змоги для одної п'єси запросити цілу трупу негрів (джазбанд), а Рейнгард може. Так що. Про що, пак, я? Ага, я про "Берлін увечері".

* * *

З театра куди ж? Може, в "Скалу" хочете?

Давайте вже за одним разом і в "Скалу" зайдемо, "Скала" — це театр-вар'єте.

Там — окремі естрадні номери: фізкультурні, гімнастичні, балетні, окремі комічні антре, ексцентрики і т. д. Величезний театр.

Грошей так само треба брати не мало, бо квитки дорогі.

Ну, в "Скалі" вже, безперечно, всі "світові" номери.

Там уже, коли "трапеція" так уже — справді трапеція.

Якась "трапеціянтка" показує свою вмілість. Я не спец у цій справі і не можу назвати всіх її фігур, але це було щось неймовірне. Чим вона там на тій трапеції держиться, як вона держиться. Очевидно, духом святим. І все це під "куполом" і без сітки. Страхолюдні номери.

Прекрасні коміки-ексцентрики.

Акробати з такими головоломними вибриками, що очі заплющуєш, як дивишся.

А особливо інтересний балет. Власне — пародія на балет.

Прекрасні танцюристки пародіювали цілу трупу циркових коней, одягнені "під коні", з отим дресирувальником, напрочуд гарно й дотепно вони виконували цей балет.

Робота чітка, філігранна.

* * *

Вийшли з "Скали". Куди тепер?

Ходімте додому, а то й так уже находилися.

А електрика горить. А електрика сяє.

А шампанське електричне одно наливається та шумує.

Ну, як його не випить?

І п'ють, кому можна пить!

БЕРЛІНСЬКА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА

Крім убиралень, що по-німецькому звуться "абортами", крім клозетів, у Берліні ще є Українська держава на чолі з гетьманом Скоропадським.

Як усяка держава, вона має територію, владу й народ.

Території до чорта, — ціла вілла, народу теж до чорта, і влада нічорта собі.

Влада — гетьман.

А гетьман, що ви собі думаєте — хвіст собачий?

Гетьман — монарх.

А монарх вам, думаєте, жарти?

Це, братця, така штука, — монарх, — що на "ми" начинається, а на "хи" — кінчається.

От має собі в Берліні цілу державу, має владу, необмежену ніякими сеймами, ніякими парламентами. Повний абсолютизм! Абсолютна монархія! Необмежений монарх! Хотіли обмежити, — нема чим обмежувати. А ви думали?

Підіть, пожартуйте з ним, коли він вам булавою як тріпоне, та очима як поверне, так уся територія ходором ходить.

Ходить по території та булавою махає.

Чотири вже булави розмахав, тепер бере жінчині від капелюха булавки та махає.

Уже скоро й булавок не вистачить, хоч на булавки йому від дружньої республіки й перепадає.

Вийде оце, стане серед території, та як крикне:

— Хлопці, на коні!

Ограшно робиться.

Не дай би бог, були коні та були б хлопці, чорт його знає, що б міг наробити.

* * *

Нещодавно оце відбулося тут вседержавне віче.

Радилися, як далі державою керувати.

Поз'їздилося сила народу.

Всі полки були, з усіма полковниками.

"Попереду Дорошенко"...

За Дорошенком Смаль-Стоцький.

Потім як посунуло!

Дорошенко. За ним Смаль-Стоцький.

Перед Смаль-Стоцьким — Дорошенко.

Потім — як пішли, як пішли.

Дорошенко й СмальСтоцький, а за ним Смаль-Стоцький з Дорошенком.

За цими двома йдуть Дорошенко з Смаль-Стоцьким, а за ними Смаль-Стоцький з Дорошенком.

Коли пройшла лава голівних гетьманських порадників (Дорошенко й Смаль-Стоцький), тоді організованими лавами почало прибувати населення Української держави.

Хлібороби-власники пішли.

Ідуть, і йдуть, і йдуть, і йдуть.

Ось пройшли полтавчани. Дорошенко й Смаль-Стоцький. Волинь за ними. Які енергійні, труджені обличчя. Всі питають:

— Хто такі це?

— Це, — кажуть, — волиняки-хлібороби, старовинні українські козацькі роди — Смаль-Стоцький з Дорошенком.

Пішли потім Слобожанщина — Дорошенко й Смаль-Стоцький.

Посунув Старий Київ. Нащадки ще тих старовинних родів, що їхні батьки спускались на мерзлих кізяках з гори Андрія Первозванного.

Потім уже, далеко пізніше, на тій горі "возсіяла благодать божа" й заборонено було спускатись, щоб благодаті не пополохати.

Старий Київ іде поважно, думу державну думаючи, становище неньки України обмірковуючи.

— Хто ж вони, кияни ці, туманами історичними оповиті?

— То Дорошенко, а за ним Смаль-Стоцький!

Пішли потім їхні землі: Чернігівщина. Земля Сіверська.

Полки Лубенський, Прилуцький, Пирятинський, Гадяцький, Сарафим Саровський, Іосаф Білогородський, Антоній і Тодосій та інші чудотворці Печерські, і всі святі, помилує й спасе вас, яко благ і чоловіколюбець.

Ось пройшли всі.

* * *

Гуде віче, гуде, гуде. Коли ось оклик:

— Гетьман!

Ущухло все, ніби хтось рипнув серед гурту. Верхи на білій лозині, в супроводі Дорошенка й СмальСтоцького, їде гетьман.

Лозина під ним, як намальована. Гнучка й тоненька… Чистокровна арапська.

Подарунок арапського султана хана Гренер-Огли-Дупало. На гетьмані кирея від Вартгайма й кунтуш од Кадеве А через плече широка стрічка, з написом золотими літерами:

— Made in Germany!

Напис той значить:

— Зроблено у Германії!

Вартгайм і Кадеве — берлінські універмаги.

— Народний український гетьман. Самим народом і ніким більше обраний.

Їде гетьман, як орел.

Срібні остроги в лозину впинаються, боки в лозини від острогів угинаються… Приїхав.

Увіходить у світлицю, а ввесь народ як ізніме:

— Слава! Слава ясновельможному! Слава! Кричить Дорошенко, а за ним СмальСтоцький. А потім Дорошенко разом із Смаль-Стоцьким. А потім СмальС-тоцький, а за ним Дорошенко.

* * *

Сів гетьман.

А за ним сів і ввесь народ.

Отак Дорошенко, а отак Смаль-Стоцький.

Далі Смаль-Стоцький, а за ним Дорошенко…

* * *

Говорили про історичну ролю ясновельможного гетьмана Павла Скоропадського.

Говорили про дальшу роботу на користь землі Української.

Їй-богу, говорили.

І були б щось і вирішили, якби не нагодився на цю всю "музику" Сірко. Собачка.

Біг він тою вулицею, почув галас, підбіг до дверей, послухав, підняв ногу…

— З вашою, — каже, — державою. Простіть мене, — каже, — люди добрі, інакше не можу.

Розбіглося віче з переляку. Думали, що атентат на гетьмана.

* * *

І от же дивіться: санітарія в Берліні на належній височині.

А от є місця, що одгонять, безперечно, неприємно. Терплять.

А дехто навіть принюхується.

"У кожного свій смак", — як той казав.

ЯК ІЗ ХАРКОВА ЗРОБИТИ БЕРЛІН

Найнеобхідніша, найконечніша умова для того, щоб із Харкова зробити Берлін, — це 75 % харківського — та не тільки харківського, а й всеукраїнського — населення поробити соколами.

Не меншебо, як три чверті нашого "медлительного в движеніях" люду божого, все життя своє сидить і співає:

Дивлюсь я на небо, Та й думку гадаю, Чому я не сокіл, Чому не літаю.

Оце в нього в голові.

Бо якби йому "бог крильця дав, він землю покинув на небо злітав".

Чого б його туди потаскало? А як же ж!

Шукать собі долі, На горе привіту, І ласки у сонця, У зірок прохать.

Що йому індустріалізація, що йому електрифікація. Йому крила дайте, щоб він "далеко за хмари полетів "по долю, по ласку".

Тут йому нема ні ласки, ні долі. Може, хоч сонце йолу її дасть.

А не зробити його соколом, так він цілий свій вік сидітиме та на небо дивитиметься!

Так от: треба якогось способу дібрати, щоб поробити отаких усіх соколами, вивести на великий степ і кишнуть.

Киша! Летіть "на льогксм катере". І летіть іменно:

Далеко за хмари, Подалі від світу.

Подалі!.. Подалі!..

Та так, що й не вертайтесь!

Оце як проробимо, тоді з Харкова — раз плюнуть — Берлін зробити.

* * *

Таксі вже в Харкові є.

Треба, значить, шоферів так привчити, щоб вони пильно на вокзалі придивлялись, де чужоземець.

І коли той чужоземець сяде їхати на Тевелів майдан, — хай він його повезе так, як уміють возити в Берліні.

З Олександрівської вулиці хай повертає праворуч, на Холодну гору і їде на Нову Баварію.

З Нової Баварії — на Люботин, з Люботина на Валки, з Валок — на Зміїв, із Змієва на Кінний майдан, з Кінного майдану через Свинячий хутір на Померки, а з Померок уже недалечко й до Майдану Тевелева.

Там уже проста путь по вул. Лібкнехта.

Коли в пасажира шляпа не на голові, а на волоссях стирчатиме, хай шофер ввічливо, — обов'язково дуже ввічливо, — обернеться й каже:

— Цу грос штадт! О! Цу грос!

Під'їхавши до майдану Тевелева, хай одчинить дверці й каже:

— Біте шен!

А після того, як пасажир, хвилин п'ять порахувавши, віддасть йому те, на віщо розрахував п'ять день прожити, хай він скине картуза і ввічливо, — обов'язково дуже ввічливо, — скаже:

— Данке шен!

* * *

Далі справа з бруком, з "мостовими".

Довести харківське шосе до такого стану, як воно в Берліні, тяжкувато, але всетаки можна.

Ми не вимагатимемо від харківського міськгоспу, щоб він це зробив швидко, — дамо йому на це, при його спритності,— років чотириста-п'ятсот!

Але не більше!

Коли він вимагатиме більше, то вже буде бюрократизм і тяганина!

А за чотириста років він мусить це зробити, хоч хай лусне! Розуміється, що для цього він хай не доручає робити брук морякам.

Хай для цього вибирає суходільних людей. А то буде таке, як на вул. Свердлова. Ви колинебудь їхали в Харкові Свердловською вулицею з вокзалу?

Помітили, який там брук?

Він іде такими хвилями-валами, як на морі в бурю.

Їдеш автобусом, а тебе так колише, як на гойдалці.

Кажуть, що будував той брук капітан дальньої плавби, морський вовк, що дуже кохається на морських хвилях і не боїться морської хвороби.

Для моря, щоправда, така "мостова" безперечно дуже підходяща, але для української столиці з її суходільним населенням трішки замарудна.

Вона дуже оригінальна, але хай би її будівника колихало вдень і вночі за таку його творчість!

* * *

Далі.

Візьмімо наші крамниці.

Щоб дорівняти їх до берлінських, треба небагато.

А саме: ціни на крам, виставлений у вітринах, треба ставити якнайдешевші.

А як хто з покупців зайде в крамницю й вимагатиме таку річ, як на вітрині, треба говорити:

— Нема! Залишилась одна тільки для вітрини, але вона не продажна! Є такі самі, трішечки, правда, не такі, а ліпші, з кращого матеріалу, такого самого кольору, але дорожчі карбованців на десять!

І зразу вивалювать увесь крам перед покупцем, і говорити, говорити, говорити.

Ошарашений покупець обов'язково купить, не те що йому треба, не те, по що він прийшов, і заплатить грубі гроші.

* * *

Далі.

Упорядкувати слід наших візників.

Наряджати їх у циліндри й лівреї не будемо, хай так у жіночих старих пальтах і їздять, а от що треба зробити.

Треба, щоб на конях, которі кусаються, висіла така табличка:

"кусається"

Я знаю, що скучно буде тоді нашим візникам стояти на біржі.

То він стоїть і розважається.

Коли підходить до його кусючої коняки громадянин, він сидить на козлах й усміхається. Мовляв:

— Підійдипідійди, занудо, вона тібє гризаньот! Вона тібє покажіть, як близько до коней підходить!

Підійшов громадянин. Кобила вуха прищулила:

— Іііі!

І до пасажира. А "ванько"!

— Тррр! Та куди ж ти лєзіш? Повилазило, што лошадь строгая? Тррр! Лазять тут, зарази!

А взагалі наші харківські візники кращі. Вони веселіші! Тут, у Берліні, найняти таксі чи візника — справа дуже проста.

От стоїть гурт їх.

Коли ви підходите й сідаєте до котрого з них в екіпаж, то другий, задній чи передній, підбіжить і одчинить Дверці.

Ну, що ж це за робота?

От у нас!

У нас, коли ви наймаєте візника з гурту, то підскакують із кіньми всі! Один одного гатить батогом. І всі вони лавою їдуть на пасажира.

Пасажир, нарешті, вигинаючись, як в'юн, ускакує до якогонебудь!

Тоді решта — не пускають того візника з пасажиром! Б'ють батогами коня, б'ють екіпаж, а як перехрестить котрий батогом по шляпі пасажира, тоді:

— Я звиняюсь, але моя черга! А він, зараза, лізе! Лясь!

У нас весело!

* * *

Далі.

Кав'ярень на кожному кроці заводити не треба.

Досить буде, коли ми на кожній вулиці збудуємо по літбудинку ім. В. Блакитного, з бібліотеками хорошими, з концертними залами і з волейболом.

Да… З більярдом обов'язково, а то що тоді Миша Биковець і Володя Сосюра робитимуть?

— Як з буфетом?

— Обов'язково!

* * *

Не знаю, що нам робити з Лопанню, щоб хоч трішки зробити її подібною до берлінської Щпрее.

Самих "естественных надобностей", як видно, замало, бо якби від них залежало Лопанське "многоводіє", то давно б уже і Лопань, і Нетеча, і Харків повиходили б з берегів, і був би тоді не Харків, а Венеція* чи Харкнеція.

Тут одне з двох треба: або Харків перенести на Дніпро, або Дніпро на Харків.

Розробимо відповідного проекта та подивимось, що краще й дешевше.

Тільки обов'язково треба проекта, а не так, що спочатку збудуємо, а потім уже за проекта візьмемось.

* * *

Шуцманів заводити не треба.

Хай будуть наші міліціонери. Надягати на них касок з орлами не будемо, а по гумовій палиці кожному слід дати.

І як би такі гумові палиці вигадати, щоб міліціонер міг нею так і підсадити клієнта, коли той виліз з пиварні, щоб клієнт сам "легенькою парою" поплив до району.

Щоб без пересадок наваньків і без рукамаханнів з відповідними з боку клієнтури висловами.

* * *

Німецькі "аборти" для Харкова потрібні, як вода. Обов'язково побудувати! І побільше!

Не варт будувати місцевий бюджет на тім, що "в неуказанном місці".

Без цього можна перебутйся!

Та й як ти його іноді обійдешся без "невказаного", коли на ввесь Харків одне "вказане", та й те або замкнене, або "забарикадоване" так, що треба бути добрим спортсменом-олімпійцем, щоб усі ті "барикади" перескакувати!

* * *

Далі.

Треба негайно розпочати виробляти всяку "чепуху": бритви оті, що самі голову одрізують, гребінці, олівці, пудру, гуму і т. д.

І пустіть "авслендерів" побільше, хай купують та вивозять усю цю "єрунду".

* * *

А взагалі, щоб із Харкова зробити Берлін, треба робити. Не сидіти й не дивитись на небо, думаючи, "чому я не сокіл, чому не літаю", а робити, шукаючи "свою долю" в себе під носом, а не на небі.

У нас тієї "долі" на чотири Німеччини вистачить, так ми ж її не бачимо, ми все ще на небо поглядаємо, повилазило б нам!

* * *

Гінденбурга на президента вибирати не треба! Хай залишається Григорій Іванович!

ВАРШАВА

Варшава — поки що столиця польської, як то кажуть, республіки.

Я кажу, — "поки що", бо, хто знає, що буде далі: можливо, що Варшава буде всесвітньою столицею.

Це буде тоді, коли на всій земній кулі буде сама Польща.

Поки що Польща посідає частину тільки України, Білорусі, Литви й Німеччини, так що Варшава ще не всесвітня столиця.

До Варшави слід заїздити, їдучи в Європу, а я заїхав, повертаючи з Європи, через те я бачив Варшаву тільки один раз.

А цього зовсім не досить для того, щоб тебе там убили: для того треба трішки всетаки довше попожити у Варшаві.

Коли ви під'їдете до Варшавського головного вокзалу, особливо, як їдете ви з Берліна, — зразу якось почувається, що потрапили ви до

великого європейського міста, що через якихось двістітриста літ, — а таки дорівняється, ну, хоч би й до того самого Берліна.

Така вона пишна й розкішна.

Щоб дорівнятися до Берліна, Варшаві залишилось збудувати ще всього тільки 53 вокзали, бо вона має їх 5,а Берлін — 58.

Потім треба буде їй позаливати асфальтом улиці, вдосконалити електрику, почиститись, помитись, збільшити разів у чотири населення, позаводити парки, музеї, театри, крамниці, наукові установи, фабрики, заводи, побудувати кращі будинки, кращі трамваї, завести кращі авто, кращі таксі, збудувати підземку й надземку — і Варшава дуже скидатиметься на Берлін.

У чім Варшава випередила Берлін — це в кількості (господи благослови! Перший раз написав це прекрасне слово) свого війська.

Війська у Варшаві вистачило б на чотири Берліни.

І військо все "орляче": на голові орли, на грудях — орли та ексельбанти, та цяцьки на кашкетах, на мундирах, на штанях, на шаблях.

Є з перами в шапках, з кінськими хвостами.

Ох, і війська!

На кожному кроці — військовий. І всі хоробрі!

Беручи під увагу мирні настрої польської, як то кажуть, республіки, таку силу війська пояснити можна тільки тим, що доросле населення в Польщі любить гратися "в салдатики".

Головна вулиця у Варшаві — Маршалківська.

Від назви цієї вулиці й Пілсудський має звання маршала.

* * *

Я був у Варшаві тільки один день — від поїзда до поїзда.

За такий короткий час, звичайно, деталей не вхопити. Хоч, завдяки ласці Ю. М. Коцюбинського, подивився, мабуть, чи не все місто. Бачив Уяздовську алею з Бельведером. Пілсудського в Бельведері не бачив.

Єврейські квартали бачив.

Ах, оті дітки єврейські в єрмулках і з пейсами! У їх великі, сумні очі, цадиками наполохані. І кругом діток тих — така'в засмальцьованих лапсердаках убогість!

Кому вони, навіщо вони, оті сумні дитячі очі, оті лапсердаки?!

Отже ж і над єврейським кварталом гуде мотор аероплана.

Бачив двох капуцинів. Вони огрядні, з чорними бородами і в сандаліях на босу ногу…

Дивився на капуцинів, а думав чогось увесь час про жеребців, про конярські товариства, про случну кампанію й про жеребця Гарсона з Оленівського радгоспу.

Бачив палац, де живе президент польський. Палац — старовинний, тихий. Президент — сучасний, тихий.

* * *

Із пам'ятників мені особливо подобався постамент одному з королів Іванів, що сидить на коні й конем отим давить українця й татарина.

Лежать українець з татарином під королевим конем, обличчя в них у муках корчаться, а король Польський Іван задоволений і грізний, бо "покорив під нозі всякого врага й супостата"...

І волочиться по землі буйний чуб запорозький в упокореного земляка мого...

Кажуть, що то пам'ятник майбутній автономії сестрі моїй Західній Україні, що її (автономію) нібито готує сучасний уже не король, а маршал.

Є в Варшаві й могила невідомого жовніра.

Перед нею ввесь час невгасимий огонь горить.

Франція, побачивши це у Варшаві, і в себе в Парижі таку могилу невідомому солдатові зробила.

* * *

Населення у Варшаві мільйонів з півтора. Воно живе, урядує, торгує, молиться богу, танцює фокстроти й мазурки й стріляє в радянських представників.

Робить кожний те, що йому доручено.

Крім того, сила є народу, що охороняє наших представників у Варшаві.

Не менш, мабуть, як три чверті варшавського населення це робить.

Придивившись до того, як охороняється наше там представництво, у мене сльози поДяки виступили на очах. А як же і не заплакати?!

Проти повпредства і день, й ніч жандар стоїть.

По боках, біля повпредського будинку і день, і ніч на лавах сидять старі, й малі, й діти, й жінки…

Вони стежать, щоб ніхто не зайняв представників наших.

На ріжках Познанської (вулиця, де міститься повпредство) й найближчих до нашого повпредства вулиць — візники й таксі стоять, і їм так само доручено охороняти представників наших.

І проти повпредства нашого і збоку повпредства нашого, всі будинки заселено людьми, що охороняють представників наших.

Коли хтось із співробітників повпредства чи його жінка, вийде з будинку, щоб піти чи в крамницю, чи в кіно, — за ним (чи за нею) обов'язково йде чоловіка зо три…

То спеціально для того, щоб ніхто не образив його чи її по дорозі.

Така, розумієте, чемність, така передбаченість.

На що ми, прості собі люди, що ніякої офіціальної місії у Варшаві не виконували, — а й нас, спасибі їм, пильно охороняли.

Коли ми сідали на візника, щоб поїхати на вокзал, до нас підійшло раптом і, вроді непомітно, чоловіка з чотири, прислухались, куди ми візника наймаємо, і за кілька часу за нами їхало таксі, пильно на всі боки вдивляючись, щоб якась Каверда не прийняла нас за мішень стрілкового гуртка.

Я сказав своїй товаришці:

— Голову вище, голубочко, нас ескортують, як найпочесніших гостей...

Пригадуючи те все, не можу не висловити Варшаві своєї глибокої подяки.

Даааа! У Варшаві не пропадеш! І ніколи не загубишся! Варшава має п'ять вокзалів і п'ять тюрем! Буде у Варшаві п'ятдесят вісім вокзалів — і тоді у Варшаві не загубишся. Знайдуть і приставлять...

* * *

Хороше місто! Гостинне й привітне!

ЯК Я, БУВШИ ЗА КОРДОНОМ, НЕ БАЧИВ МАКСИМА ГОРЬКОГО

(Пародія)

Редакція одного з журналів, користуючись з нагоди, що я їду за кордон, доручила мені обов'язково не побувати в Соренто і не побачити Максима Горького.

Редакція того журналу, не відстаючи в цій справі від усіх газет і журналів Радянського Союзу, і собі взяла за обов'язок не надрукувати хоч щонебудь про Максима Горького в Соренто.

Я з радістю вхопився за це доручення, бо це мене не дорівнює до всіх і великих, і малих письменників Радянського Союзу, що їдуть за кордон.

Доручення редакції я, як читачі нижче пересвідчаться, виконав.

Автор

Ще не під'їжджаючи до Неаполя, я, не сидячи на пароплаві і не вдивляючись в оксамитові хвилі лінивого південного моря, не думав:

— Нарешті й мені й не доведеться потиснути спрацьовану, труджену руку Великого Максима.

Аж ось і не Неаполь.

Гід не зносить моєї невеличкої валізки і, не бачучи, що я чужоземець, не питає мене, намагаючись говорити поукраїнському:

— Сорентівка! Максим Горький! О! Туже! Туже! (Дуже! Дуже!)

Я йому радісно не киваю головою: "Догадався, — не думаю. — Ич який!" А на обрії не гори. Великівеликі не гори, в якомусь не то тумані, не то сяєві.

Праворуч щось не димить.

— Що то? — не питаю в гіда.

— То не Везувій.

— О! О! О! — не кажу я гідові і з острахом не згадую про трагічну долю Помпеї.

Не пересідаємо ка поїзд, що зараз же не повезе нас туди, кудись не в гори.

Із чужоземців я в поїзді сам.

Решта радянських письменників тількино вчора покинула Соренто.

Поїзд ритмічно не постукує, не викликаючи в мене якогось боязкорадісного чекання на велику, в моєму житті, хвилину…

І я весь час не думаю:

— А як прийме мене Максим Горький? А який він? А чи не набридаємо ми йому, великому трудівникові, своїми отакими невізитами. Людина ж творить, Людина ж працює! А ми не можемо не утримати себе від простої людської цікавості! О, люди, люДи!

Поїзд увесь час не йде в гору. Знизу, куди глянеш, усе не море.

Аж ось провідник.

— Соренто!

Я не заметушився. Щось унутрі я не відчув, що й передати вам не можу.

Не встаю й не питаю, де вілла Максима Горького. Не показують мені віллу.

Тут ви не спитайте хоч отаке манісіньке сорентинятко, кожне вам не покаже, де живе великий пролетарський письменник.

Напроти вілли — готель.

Я не йду до готелю, не заходжу в номер, і не лягаю з дороги відпочивати, ввесь час не думаючи, як мені не сповістити Олексія Максимовича про те, що я не приїхав.

Тількино не встиг я не вмитися й не перемінити підштаників, коли хтось — стукстук! — не в двері.

"Хто, — не думаю, — такий?"

Не зскакую з ліжка, не підходжу до дверей, коли за дверима м'яким хтось не басом:

— Не приїхали? Дуже раді! Нуну, не одчиняйте! Не подивлюсь, який ви! Не чув, не чув про вас! Не чув.

Не одчиняю дверей: не Горький.

Не сухорлявий, не високий, волосся не йоржиком, і не велика, ке велика, не труджена й не спрацьована рука. Я не засоромився, не скоріш на ліжко й не затулятись. А не Максим Горький зразу ж афоризмом:

— Нічого. Смисл життя не в підштаниках!

Не дивлюсь йому в очі.

— Не такі, не такі, як не описували. Не сірі, не сірі, і погляд якийсь такий не проникновенний, якось так він не охоплює, не обворожує, не чарує…

Не стою й не дивлюсь на його, як не загіпнотизований.

— Нуну, не вставайте, не підемо чай пить, — не каже Максим Горький.

Не одягся я, й не пішли ми до вілли. Не вводить мене Олексій Максимович до свого робочого кабінету.

В кабінеті не книги. Всі полиці не позаставлені книгами. Сідаємо.

— Ну, розказуйте. Велике-велике діло ви таки у себе робите. І дуже добре робите, що не приїздите до мене.

Я не кивнув головою. Потім не пішли чай пить.

Олексій Максимович веселий, тільки ввесь час не підкашлює.

Не пробув я там щось із годину й не пішов до готелю. Олексій Максимович випровадив мене аж до хвіртки й не кланяючись мені, проказав: — Не приїздіть іще!

Я не озирнувся ще раз на велику віллу Великого Максима, щоб не запечатліти в собі великого місця великої людини.

1/V1I 1928 р. Не Соренто і не Неаполь

ЯК ПЕРЕЇХАТИ МИТНИЦЮ

Коли їхати за кордон, тоді, розуміється, не треба думати про те, як переїхати митницю. А от звідтам…

Ой боже мій, чого та митниця коштує! Ще тижнів за три до від'їзду з Німеччини починаються балачки:

— Та все воно гаразд, а от як Шепетівка…

— Були в Тіргартені?

— Був.

— Ну й що? Правда, прекрасний парк?

— Чудовий парк. Та от не знаю, чи обдивляються на митниці кишені, чи ні?

— Ви з Потсдама?

— Так!

— Не дурний був Вільгельм, вибравши там собі резиденцію. Ну й парк! А палати! А водограї! А чистота! А порядок!

— Дааа! Дивуєшся просто. Та невже ж митниця тільки одну пару черевиків і пропускає?!

— Ви що, з музею?

— Тільки що прийЩов.

— Сильне враження?

— Прекрасно! А пудру чоловікам вивозити дозволяється?

Ох, та митниця!

Страшно мало речей дозволяється привозити з-за кордону.

Ну, до чого мала норма, що аж плакать хочеться. Подумайте: усього тільки три костюми. Всього тільки два пальта. Всього тільки шість пар білизни.

Всього тільки один золотий хрестик і одну золоту іконку.

Всього тільки одну низку перлів і один годинник. Ну й влада!

В інструкції говориться, що загалом дозволяється провозити речі, потрібні в дорозі для прожиття протягом двохтрьох місяців у командировці.

Ну, хіба ж таки Радянській владі не відомо, що не можна ж перебувати в дорозі з одним годинником?!

Принаймні треба штук хоч зо три!

Ну, як-таки може який-небудь науковий чи літературний, чи мистецький, чи індустріальний робітник пробути місяць у командировці, маючи всього тільки три костюми?!

Хіба вистачить йому в дорозі одного разка намиста з перлів?

Хіба може він обдивитися німецькі заводи, коли йому дозволяється нюхати тільки (всього тільки) п'ятсот грамів (півлітра) парфумів Coti, та й то обов'язково розпечатаних, та ще й важиться їх разом з флаконом?!

Просто не розумієш у даному разі Радянської влади.

Як же таки так?

Я їду в таку далечінь, як із Берліна до Харкова, і не маю права возити з собою ведмедя?! Це ж найпотрібніша в дорозі річ.

Що мені, ото так і їхати, не граючись з ведмедиком?

Що ж то воно за подорож?!!

А Шепетівка бєдмєдів не пропускає.

Каже, що не "полагається"...

Вся трагедія в кишенях.

Німці чомусь дуже малі кишені роблять у костюмах. Соваєш туди ведмедя ногами — голова стирчить. Засунеш голову — ноги стирчать.

Сядеш, необережно повернешся, а він, лиха личина, в кишені як зареве.

А кругом усі регочуться.

А чого тут, скажіть, смішного?!

Ніколи командирована людина не буває так стурбована й знервована, їдучи в командировку, як повертаючись додому.

Чого, власне, турбуватись, приїжджаючи до Німеччини чи до Франції?

Що таке може вас схвилювати: нові, незнані міста, нові люди, нове життя, досягнення культури і т. д.?

До, цього всього ви якось швидко звикаєте...

Хвилювання починається перед од'їздом нах хаузе[40].

— Слухайте, то ж ви, здається, жіночі кальсони носите?

— А хіба помітно? Я ж оті резинки повитягав. А тепер же ж літом і чоловіки такі самі коротенькі носять, як і жінки.

— Так не носять же чоловіки з отакими на переду хризантемами. А потім, наскільки я пам'ятаю, у чоловіків такі речі, здається, з ширінькою.

— Невже ж Шепетівка й до ширіньки додивлятиметься? Що ви мені все з отою Шепетівкою? А я такі хочу носить, а не такі, як шепетівські урядовці Де є такі правила, щоб я обов'язково носив кальсони без хризантем?!

Скільки мук, скільки страждань завдає ота наука нашим людям. Скільки турбот викликає закордонна командировка у наших молодих і немолодих учених.

Аж тут розумієш прислів'я:

"Корень ученія горек…"

Шепетівка. Літо. Спека.

І от бачиш, що з вагонів вилазять червонощокі, молоді радянські громадяни, поодягнені в котикові манто, в міхові капелюхи, з плюшевими на шиї або в руках пледами, в теплих рукавицях, в двох-трьох парах в'язаної білизни..

— Чого ви так ото одяглись, ніби Амундсена розшукувати зібрались?

— Простудитись боюсь. У вагонах такі, знаєте, протяги… А в моєї матері такий лютий був ревматизм, що мучилась вона страшенно!

* * *

Шепетівські митницькі урядовці — веселий народ.

Коли отакао полярна людина влазить із вагона в митницю, у них сміється і на обличчі, і скрізь кожний мускул.

Вони кусають собі губи, щоб не чмихнуть.

Наслідки їхньої веселої вдачі я бачив після того, як вони проінтерв'ювали одну таку "котикову мадам".

На столі там лежали: разок перлів сажків на три завдовжки, флакон парфумів не менш так мірою, як на піввідра, всяке таке мереживо й багацько інших таких речей.

Мені незручно було питати, куди все те було позапихувано, що було обмотано тими перлами і т. д.

"Котикова мадам" сильно схудла за якихось там півгодини і зблідла.

Більших мучителів з веселими на лицях усмішками, як шепетівські митні службовці, я не бачив...

Це якісь ізверги...

Не беруть їх ні сльози, ні кокетування, ні серйозні доводи про те, що жіноча шовкова комбінація — це є профодежа для молодого інженера, що робить у Донбасі прокладку нової шахти.

Найулюбленіша у них фраза: "Не полагається".

Убійча фраза.

І все через оті прокляті дві літери "не".

Ну, а як же всетаки переїздити митницю? Не скажу! Це дуже великий секрет. Я, приміром, переїхав її блискуче.

І навіть службовців обдурив: я непомітно перевіз гумового верблюда в натуральну величину. Як?

Я його в підошву засунув.

Підошву у мене не одривали — я й провіз.

А тепер не знаю, що з ним, чортом, робити: в хату не влазить, діти бояться, а жінка лається.

— Краще б ти, — каже, — замість верблюда котикове манто в черевика засунув.

Ну що ж, "обшибся". Буває.